

UDK: 929 Karađorđević, A. I
070(497.5Split)"1918/1941"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 12. 8. 2014.
Prihvaćeno: 23. 3. 2015.

“Kult ličnosti” kralja Aleksandra I. Karađorđevića u splitskim međuratnim (nacionalističkim) novinama

MARIJAN BULJAN
Split, Republika Hrvatska

U radu se proučava namjera splitskih međuratnih nacionalističkih novina da se stvori “kult ličnosti” kralja Aleksandra I. Karađorđevića, osobito od uvođenja diktature 1929. godine. Iako kult u stvarnosti nikada nije zaživio onoliko koliko se očekivalo, jugoslavenske nacionalističke novine, a koji put i novine bez nacionalističkoga predznaka, Aleksandru su pripisivale razne počasti, među kojima se ističu titule stvoritelja, spasitelja i mučenika države.

Ključne riječi: kult ličnosti; Split, novine; Aleksandar I. Karađorđević.

Uvod¹

Prvoga prosinca 1918. proklamacijom Aleksandra Karađorđevića stvorena je državna zajednica južnoslavenskih naroda, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), koja je po uređenju bila parlamentarna monarhija na čelu s dinastijom Karađorđevića. Kraljevsku vlast obnašao je Aleksandar I. Karađorđević, koji je u Kraljevini SHS² nauštrb parlamenta 1920-ih³ dominirao političkim

¹ Zahvaljujem prof. dr. sc. Tihomiru Cipeku na korisnim savjetima pri izradi ovoga rada.

² Vidovdanskim ustavom iz 1921. ime države Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca promijenjeno je u Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

³ Iako su zastupnici u Ustavotvornoj skupštini 1920. odlučivali o obliku vladavine, prije obavljanja dužnosti morali su polagati svečanu zakletvu kralju. U parlamentarnom razdoblju Kraljevine SHS kralj je svojim djelovanjem često izazivao krize vlade. Vidi: Branka Prpa, “Monarhija ili republika – dilema ili manje važno pitanje u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca”, u: *Dijalog povjesničara/istoričara* 3, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2001), 291-301. Tihomir Cipek Aleksandra naziva “stožerom vlasti koju nije mogao legitimirati”, ističući da nije izabran na slobodnim izborima, nego je “ustoličen božanski posredovano voljom *svoga naroda*”. Vidovdanskim ustavom 1921. kralj je postao “prvi ustavni faktor” jer je uz potpunu ovisnost Narodne skupštine dobio pravo smjenjivati pojedine ministre i same predsjednike vlade. Tihomir Cipek, “Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – *ancien régime*”, u: *Dijalog povjesničara/istoričara* 2, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2000), 298-300.

životom, a uspostavom diktature 1929. preuzeo je u svoje ruke svu vlast, koju je držao sve do svoje smrti 1934. godine.

Cilj je ovoga rada prikazati svojevrsan "kult ličnosti" kralja Aleksandra I. Karađorđevića u splitskim međuratnim novinama. Iako će se pozornost većim dijelom posvetiti nacionalističkim novinama, osobito onima koje su izlazile od siječnja 1929. do listopada 1934., rad zahvaća i primjere iz novina bez nacionalističkoga predznaka, poput *Službenoga glasnika* ili *Novoga doba*.⁴

Istraživačka pitanja na koja će se ovim radom pokušati odgovoriti su sljedeća: u kojoj je mjeri vladao "kult ličnosti" kralja Aleksandra I. Karađorđevića u splitskom tisku; kada je kult bio najintenzivniji, a kada najumjereniji; te što je sve Aleksandar predstavljao splitskim međuratnim nacionalističkim novinama.

"Kult ličnosti" kralja Aleksandra u splitskim međuratnim novinama možemo podijeliti u pet razdoblja: prvo traje od uspostave nove državne zajednice do kraljeva dolaska u Split u drugoj polovini 1925.; drugo je razdoblje od kraljeva odlaska iz Splita do uspostave diktature; treće razdoblje traje od uspostave diktature do atentata u Marseilleu; četvrto obrađuje sam atentat; na posljetku, peto se razdoblje odnosi na vrijeme do izbijanja Drugoga svjetskog rata na tlu Jugoslavije. No najprije valja dati definiciju karizme i karizmatškoga vladara, prikazati kakav je bio položaj kralja i kraljevske obitelji u zakonima o tisku Kraljevine SHS i Jugoslavije te iznijeti osnovne podatke o stanju splitskoga međuratnog tiska.

Karizmatško vodstvo i položaj Aleksandra I. Karađorđevića u zakonima o tisku

Max Weber definirao je karizmu kao iznimnu osobinu neke ličnosti za koju sljedbenici drže da je obdarena ne-ljudskim moćima⁵. Prema njegovu mišljenju, karizma "može biti dar izravno vezan uz objekt ili osobu koja ju od prirode posjeduje, dar što se ničim ne može zadobiti, ili je pak to dar koji se može i mora umjetno priskrbiti objektu ili osobi nekakvim, dakako nesvakidašnjim sredstvima". Takvo se priskrblijevanje temelji na pretpostavci da se karizmatške sposobnosti ne mogu razviti u nekoga tko ih ne posjeduje i ne razvija.⁶ "Čisto osobnim" nositeljem karizme Weber naziva "proroka", odnosno osobu koja "slijedom osobne Objave ili silom svoje karizme polaže pravo na autori-

⁴ Sljedeće su novine zahvaćene ovim radom: *Službeni glasnik* (Split, 1923.–1941.), *Novo doba* (Split, 1918.–1941.), *Pobeda* (Split, 1921.–1929.), *Država* (Split, 1924.–1929., 1936.–1939.), *Pučki list* (Split, 1930.–1936.), *Zastava* (Split, 1931.), *Zov s Jadrana* (Split, 1932.–1940.), *Pokret jugoslavenskih nacionalista* (Split, 1933.–1934.), *Sloboda* (Split, 1934.), *Domovina* (Split, 1935.), *Jugoslavenski glas Splita* (Split, 1935.), *Jugoslavenska riječ* (Split, 1935.–1936.), *Vihor* (Split, 1937.–1941.), *Glas Primorja* (Split, 1939.–1940.) i *Narodni list* (Split, 1939.–1941.). Više o tim novinama vidi u: Hrvoje Morović, *Grada za bibliografiju splitske periodike* (Split, 1968).

⁵ Max Weber, *Privreda i društvo*, sv. 1 (Beograd: Prosveta, 1976), 192.

⁶ Max Weber, *Sociologija religije* (Zagreb: KruZak, 2000), 4.

tet" te tako djeluje.⁷ "Karizmatički" oblik vlasti, u suprotnosti s tradicionalnim i legalnim, nastavlja Weber, temelji se na "autoritetu konkretnih osoba koji nije zasnovan ni na racionalnim pravilima ni na tradiciji"⁸. Weber naglašava da predanost karizmi proroka znači da ljudi proroka neće slijediti na osnovi običaja ili norme, nego na temelju vlastite vjere.⁹ Karizmatik svakodnevno mora dokazivati svoje iznimne sposobnosti jer u trenutku kada sljedbenici izgube vjeru, njegova vlast prestaje.¹⁰ Ann Ruth Willner razlikovala je pojam običnoga i karizmatičkoga vođe, ističući da u potonjem sljedbenici vide neku vrstu nadčovjeka (koji posjeduje zadivljujuća svojstva poput mudrosti, dara predviđanja, čvrstine, snage karaktera) kojemu čvrsto vjeruju, bezuvjetno se podvrgavaju njegovim akcijama i pružaju mu neograničenu emocionalnu odanost.¹¹

Karizmatička se vlast javlja u "prijelomnim vremenima", kada se mijenja politička paradigma, i to najčešće u patrijarhalnom tipu kulture.¹² Primjerice, 1920. u Europi se od ukupno 29 država za njih 26 držalo da imaju demokratsku vlast, a 1938. u čak je 16 država postojala diktatura, totalitarna ili autoritarna, sa snažnim vođom na vlasti.¹³

Neki od "snažnih vođa" razvili su kult ličnosti, koji E. A. Rees definira kao sveprisutni i uspostavljeni sistem društvenoga strahopoštovanja prema političkom vođi radi političke integracije oko vođine ličnosti. Mističnost je, prema tome, jedna od njegovih ključnih osobina te "sakralizacija politike"¹⁴ ne iznenađuje. Kult ličnosti zahtijeva sudjelovanje vođe u javnom ritualu i njegovo se ime koristi na poštanskim markama i svakodnevnim predmetima, a javno se slave značajni događaji ili datumi iz njegova života, primjerice rođendan. Vođa, nadalje, sankcionira državnu povijest, a sve se to odvija uz sudjelovanje masovnih medija, koji pomažu stvarati, širiti i komentirati kult ličnosti.¹⁵

⁷ Isto, 41.

⁸ Max Weber, *Vlast i politika* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013), 72.

⁹ Isto, 185-186.

¹⁰ Weber, *Privreda i društvo*, 192.

¹¹ Ann Ruth Willner, *The Spellbinders. Charismatic Political Leadership* (New Haven: Yale University Press, 1985), 7-8. Preuzeto iz: Robert Blažević, *Karizma. Politička vlast i karizmatičke ličnosti* (Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta, 2006), 111-112.

¹² Robert Blažević, "Stigma i karizma", *Politička misao* 35 (1998), br. 4: 129-130, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36370; Robert Blažević, "Demokracija i karizma", *Politička misao* 40 (2003), br. 3: 141-142, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51256; Blažević, *Karizma*, 2, 25.

¹³ Stephen J. Lee, *European Dictatorship 1918-1945* (New York: Routledge, 2008), 1. Zanimljivo je da Lee karizmatički oblik vlasti drži odlikom totalitarne države, a tradicionalni stil autoritarne, iako naglašava da postoje razlike između pojedinih kategorija i međusobnih križanja. Vidi: Isto, 349.

¹⁴ E. A. Rees, "Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions", u: *The Leader Cult in Communist Dictatorship*, ur. Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones i E. A. Rees (Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2004), 4. Preuzeto iz: Lee, *European Dictatorship*, 349.

¹⁵ Benno Ennker, Heidi Hein-Kircher, *Der Führer im Europa des 20. Jahrhunderts*, Marburg (2007). Preuzeto iz: Andrea Orzoff, "The Husbandman: Tomáš Masaryk's Leader Cult in Interwar Czechoslovakia", *Austrian History Yearbook* 39 (2008): 122. Goran Miljan na temelju

Naposljetku, mitologizirana prezentacija vođe pojednostavljuje kompleksnost uprave i birokracije.¹⁶

Uz totalitarne države, Njemačku, Italiju i Sovjetski Savez, i autoritarne su imale imidž jakoga vođe, iako u manjoj mjeri. U Poljskoj je, primjerice, postojao kult ličnosti Piłsudskoga, koji je ojačao nakon njegove smrti 1935., i to radi legitimizacije režima manje popularnih nasljednika.¹⁷ Pojedini autori ističu i kult ličnosti prisutan kod Tomáša Masaryka u Čehoslovačkoj, nastao da bi se različite čehoslovačke nacionalnosti integrirale, a novostvorena država dobila na legitimitetu.¹⁸ Iako Stephen J. Lee tvrdi da ga Aleksandar Karađorđević u Jugoslaviji nikada nije namjeravao razviti, namjera je ovoga rada dokazati da su splitske nacionalističke i druge novine pokušale stvoriti svojevrsan "kult ličnosti", koji se razbuktao uspostavom diktature 1929., o čemu će se poslije više govoriti.¹⁹

Prvi Zakon o tisku u Kraljevini SHS, koji je donijela Narodna skupština 1925., jasno govori o kraljevu položaju u novinstvu, ali nam pokazuje i dvo-smislenost pojedinih članaka. Naime, prvi i drugi članak ističu da je tisak slobodan i da se ne može ustanoviti nikakva preventivna mjera koja "sprječava izlaženje, prodaju i rasturanje spisa i novina, osim u slučajevima koje predviđa Ustav",²⁰ a to su uvreda i klevetanje "Vladaoca i članova Kraljevskog Doma", koji čine "Kraljica supruga, živi preci i potomci Kraljevi u pravoj liniji sa svojim suprugama, rođena braća i njihovi potomci sa suprugama i sestre Kralja Vladaoca".²¹ Nadalje, prema članku 53., svatko tko uvrijedi kralja ili člana kraljevskoga doma, u što spada i objava karikature, može se kazniti zatvorskom kaznom u trajanju od jedne do pet godina. Klevetanje kralja ili članova kraljevskoga doma može donijeti novčanu kaznu od 20.000 dinara ili zatvorsku kaznu od jedne do deset godina, a prema članku 61., istinitost činjenica može se dokazati u svim slučajevima klevete osim kada se ona odnosi na kralja i kraljevski dom, u što spada i njihov moral.²² Već je prije Ustav Kraljevine SHS, u članku 55., govorio da je kraljeva ličnost neprikosnoveni te da se kralju ni-

pisanja Aristotlea A. Kallisa ističe da je kult ličnosti "umjetno stvoren koncept koji prvenstveno služi stvaranju i naglašavanju legitimiteta vodstva kao takvog" te nam, kao takav, ne govori mnogo o vođi kao "karizmatičkoj personi". On se, nadalje, "najčešće formira i nameće unutar državno-birokratskog okvira, pri čemu se njegovi akteri koriste dostupnim institucijama u stvaranju i promoviranju vrlo često do tada nepostojećeg kulta vođe". Goran Miljan, "Karizmatični Poglavnik? Poglavnik i formiranje karizmatičke zajednice – primjena i korisnost Weberova koncepta karizme", *Historijski zbornik LXVI* (2013), br. 1: 126-127, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=197838.

¹⁶ Rees, "Leader Cults", 3-36. Preuzeto iz: Orzoff, "The Husbandman", 122.

¹⁷ O stvaranju kulta Piłsudskoga od početaka do danas vidi u: Paweł Kusiak, "Legenda i kult Józefa Piłsudskiego. Jak w Polsce doby integracji europejskiej interpretować postać marszałka?", *Colloquium wydziału nauk humanistycznych i społecznych rocznik* (2010), br. 2: 241-258.

¹⁸ Vidi: Orzoff, "The Husbandman", 121-137.

¹⁹ Lee, *European Dictatorship*, 350.

²⁰ *Zakon o štampi* (Split: Narodna tiskara, 1926), čl. 1. i 2.

²¹ *Isto*, čl. 19. i 20.

²² *Isto*, čl. 53. i 61.

šta ne može staviti u odgovornost niti on može biti tužen.²³ Pod tako strogim zakonima djelovao je tisak u razdoblju prve jugoslavenske države, pa česte zapljene novina s frazom "uvrede kralju" nisu bile iznimka.

Tako se u veljači 1928. časopis *Nova Europa* osvrnuo na svoju raniju zapljenu i sudski proces zbog "uvrede vladaocu". Iako optužba nije bila dokazana, uredništvo časopisa isticalo je da pojam "uvreda Vladaocu" mora biti jasnije definiran jer bi se u suprotnom svako spominjanje kralja moglo označivati kao sumnjivo, što bi naposljetku dovelo do cenzure tiska.²⁴ Prema Božidar Novaku, novinskim se zakonima hrvatsko novinstvo i izdavaštvo 1918. našlo u najtežoj situaciji jer su zabrane i zapljene novina te sudski procesi protiv novinara i njihova ubojstva postali svakodnevnica. Zanimanje novinara postalo je nesigurno i rizično, o čemu svjedoči tvrdnja Udruženja jugoslavenskih novinara da je do uspostave diktature za novinarske i verbalne delikte bilo izrečeno više od tisuću zatvorskih kazni, što navodi Novak.²⁵

Josip Horvat piše da Split ulaskom u novu državotvornu zajednicu, uz Osijek i Zagreb, postaje jedan od ključnih novinskih centara na hrvatskom području, zbog čega je njegovo međuratno razdoblje obilježeno veoma plodnom publicističkom djelatnošću.²⁶ Prema podacima časopisa *Nova Europa*, u Dalmaciji su već 1921. izlazile 23 novine i časopisa, od čega se čak njih 15 tiskalo u Splitu.²⁷ Najznačajnije novine bile su *Novo doba*, dnevno glasilo, formalno neutralno, koje je ponekad dostizalo dnevnu naknadu od 7000 primjeraka.²⁸

Prva faza Aleksandra I. Karađorđevića u novinama

U prvoj fazi "kulta ličnosti" vladalo je relativno umjereno spominjanje kralja Aleksandra I. Karađorđevića i njegove obitelji u splitskim novinama. *Novo doba* nedugo nakon ujedinjenja donijelo je na naslovnici kratku brzojavnu razmjenu pozdrava između splitske općine i kralja, u kojoj je prva isticala

²³ *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (Split: Narodna tiskara, 1926), čl. 55. O sudskim procesima vođenim zbog uvrede kralja u Kraljevini SHS vidi: Bosiljka Janjatović, "Uvreda veličanstva: teži zločin u karađorđevskoj kraljevini", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti* 30 (1997): 245-256, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=62775.

²⁴ Ivo Politeo, "O uvredi Vladaoca", *Nova Europa*, (Zagreb), 11. II. 1928., 83-88.

²⁵ Božidar Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću* (Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2005), 135-136, 174.

²⁶ Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*. (Zagreb: Stvarnost, 1962), 390.

²⁷ Bogdan Stanojević, "Broj političkih i i privrednih novina u Jugoslaviji", *Nova Europa*, 21. VII. 1921., 496.

²⁸ O *Novom dobu* više vidi u: Zdravka Jelaska Marijan, *Grad i ljudi. Split 1918.-1941.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009), 460-462; Branka Boban, "Dalmacija između jugoslovenstva i hrvatstva 1920-1923. godine (u svjetlu splitskog dnevnika *Novo doba*)", u: *Dijalog povjesničara/istoričara* 4, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2003), 127-145; Ivanka Kuić, "*Novo doba* – najvažniji splitski i dalmatinski list između dva rata", *Kulturna baština* 39 (2013): 113-138, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=191887.

da je Split "uvijek visoko dizao barjak jedinstvene narodne misli i isticao težnje za jedinstvenom narodnom državom", na što je Aleksandar odgovorio da je u Splitu, u kojem je "uvijek pravim plamenom buktila narodna svijest, misao ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba našla najbolje borce". Kraljeve su riječi *Novo doba* ispunile "zadovoljstvom i ponosom".²⁹

Novine koje su prevladavale u njegovanju "kulta ličnosti" kralja i njegove obitelji u ovoj su fazi bile *Pobeda*, glasilo Organizacije jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)³⁰, i *Država* – glasilo Narodne radikalne stranke³¹ u Dalmaciji.

Pobeda je počela izlaziti od Vidovdana 1921., kada nije toliko isticala ulogu kralja koliko važnost stvaranja jake Jugoslavije. Smrt kralja Petra I. Karađorđevića u kolovozu 1921. obilježila je tvrdeći da kralj Petar, "Otac, vođa i heroj Topolski", nije umro nego je "zašao u nebesko Carstvo" da bi javio "caru Lazaru da je Kosovo dva puta osvećeno".³² Već krajem iste godine započela je s prvim u nizu svečanih obilježavanja rođendana kralja Aleksandra I., "pravoga viteza i junaka", vidjevši u njemu "simbol ujedinjenja jednokrvne braće i herojstva naše rase" i poručivši da mu šalje "bezgraničnu odanost".³³ Iduća proslava rođendana značila je korak dalje u razvijanju "kulta ličnosti" za *Pobedu*, koja je isticala da cijela zemlja odaje "bezgraničnu ljubav Njemu, Simbolu Nacije", u kojemu je sadržana "Ideja narodnoga Genija" i koji je "instinktom rase osjetio sjajnu budućnost jugoslavenskoga naroda".³⁴ I u drugim je prilikama Orjuna isticala da kralj ponekad govori poput idealnoga jugoslavenskog nacionalista, zbog čega mu "odaje punu hvalu i oduševljene pozdrave".³⁵

Kraljevo vjenčanje s rumunjskom princezom Marijom svečano je obilježeno u *Pobedi*. Naglasilo se da će vjenčanje još više ojačati monarhiju, misao jugoslavenstva i vezu između kraljevske obitelji i naroda, jer je u dom Kara-

²⁹ "Brzovjani pozdrav općine prijestolonasljedniku", *Novo doba*, 5. XII. 1918., 3; "Pozdrav regenta Aleksandra Dalmaciji i Splitu", *Novo doba*, 10. XII. 1918., 1; Jelaska Marijan, *Grad i ljudi*, 90-91. O odnosu drugih gradova prema Aleksandru Karađorđeviću vidi na primjeru Varaždina: Vladimir Huzjan, "O primjerima projugoslavenski orijentirane varaždinske gradske uprave prema kralju Aleksandru I. Karađorđeviću", *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 21 (2010): 219-236.

³⁰ Više o Orjuni vidi u: Ivan J. Bošković, *Orjuna: ideologija i književnost* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2006), 84-114; Stevo Đurašković, "Ideologija Organizacije jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)", *Časopis za suvremenu povijest* 43 (2011), br. 1: 225-247, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=100812; Ljubomir Antić, "Nacionalna ideologija jugoslavenstva kod Hrvata", u: *Hrvatska politika u dvadesetom stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske od 27. do 29. travnja 2004.*, ur. Ljubomir Antić (Zagreb: Matica hrvatska, 2006), 54-56.

³¹ O Narodnoj radikalnoj stranci više vidi u: Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, prev. Josip Šentija (Zagreb: Durieux, 1995), 123-136; Gordana Krivokapić Jović, *Oklop bez viteza. O socijalnim osnovama i organizacionoj strukturi Narodne radikalne stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1929* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002).

³² Marjanski, "Naš Otac i Vođa nije umro", *Pobeda*, 20. VIII. 1921., 1.

³³ "Živeo Kralj", *Pobeda*, 18. XII. 1921., 1.

³⁴ "Rođendan Aleksandra Karađorđevića", *Pobeda*, 17. XII. 1922., 1.

³⁵ "Kralj je u nedelju na grobu mučenika rekao", *Pobeda*, 30. VIII. 1924., 1.

đorđevića ušla "visoka i otmjena gospođa".³⁶ Svečano je obilježeno i rođenje prijestolonasljednika Petra, nasljednika "našeg mladog junačkog Kralja i Njegove plemenite Gospođe", usporedivši ga s rođenjem Isusa Krista, jer su obojica došla da bi narodu "označili novu eru života i ukazali na staze budućnosti".³⁷ To je bio prvi u nizu korištenih religijskih motiva vezanih uz kralja i njegovu obitelj.

Radikalna *Država*, pokrenuta 1924., obično bi donosila vijesti o kraljevu putovanju državom i oduševljenju koje bi nastupilo prilikom njegova dolaska u različita mjesta, no prigodno je obilježila godišnjicu smrti Petra I. Karađorđevića, nazivajući ga "najvećim sinom naroda".³⁸ *Službeni glasnik* svečano je obilježio Aleksandrov rođendan 1924., nazivajući ga "Ocem Otadžbine, najodličnijim i najdostojnijim Predstavnikom našega naroda".³⁹

Dolazak kraljevske obitelji i razdoblje do diktature

Dolaskom kraljevske obitelji na područje Splita krajem rujna 1925. intenzivirao se "kult ličnosti" kralja Aleksandra I. i njegove obitelji u splitskim novinama. Važno je istaknuti da to nije bio prvi Aleksandrov susret s gradom, jer su mu 1910. na proputovanju kroz Split priređene ovacije koje su se često spominjale uoči, za vrijeme i nakon kraljeva boravka.⁴⁰ Nije naodmet spomenuti i da se od sredine 1925. počela svečano obilježavati tisućita godišnjica Hrvatskoga Kraljevstva, u čijoj se proslavi isticalo da je Aleksandar izravni Tomislavov nasljednik.⁴¹

Sve su splitske novine krajem rujna 1925. oduševljeno pisale o dolasku kraljeve obitelji u Split⁴², posvećujući im prigodne pjesme⁴³ i pozdrave, od kojih

³⁶ V. R., "Kraljeva veridba", *Pobeda*, 14. I. 1922., 1; "Kraljevo venčanje", *Pobeda*, 8. VI. 1922., 1; "U slavu Karađorđeva doma", *Pobeda*, 18. VI. 1922., 1.

³⁷ "Živeo prestolonaslednik!", *Pobeda*, 9. IX. 1923., 1.

³⁸ "Slava Kralju Oslobodiocu!", *Država*, 14. VIII. 1925., 1.

³⁹ "Da živi Nj. Vel. Kralj Aleksandar I.!", *Službeni glasnik*, 17. XII. 1924., 1. *Dalmatinski glasnik* pokrenut je 1918., a od srpnja 1924. izlazio je pod imenom *Službeni glasnik: zvanični list Splitske i Dubrovačke oblasti*. U studenom 1929. promijenio je ime u *Službeni glasnik Primorske Banovine*, a u rujnu 1939. u *Službeni glasnik: službeni list Ispostave banske vlasti u Splitu*. Vidi: Jelaska Marijan, *Grad i ljudi*, 465.

⁴⁰ Branislav Radica, *Novi Split: monografija grada Splita od 1918-1930*. (Split, 1931), 11.

⁴¹ Više o proslavi vidi u: Hrvoje Gračanin, "Povijesni identiteti i politički realiteti: proslava tisućogodišnjice hrvatskog kraljevstva 1925. godine", u: *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti / Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, ur. Marijana Marinović (Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014), 119-138.

⁴² *Novo doba* govorilo je o velikom danu zbog dolaska "najdostojnijeg predstavnika Otadžbine i njezine slobode". Vidi: "Veliki dan", *Novo doba*, 29. IX. 1925., 1. Poseban broj lista posvećen je kraljevu boravku u Dalmaciji. Vidi: *Novo doba*, 29. IX. 1925., 1-8.

⁴³ *Pobedin* prilog *Razgovor naroda jugoslavenskog* namijenjen seljacima sadržavao je pjesmu koja je glasila: "Dolazi orač njive slobode i narodnog jedinstva. Dolazi nasljednik Kralja Zvonimira i Cara Dušana. / Dalmacija čega Kralja svoga / Aleksandra po redu prvoga! / ... Dokle teče kap junačke krvi / Dalmatinac za Kralja će prvi / Za Kralja će slavno poginuti / Domovini vjeran

su neki napisani na ćirilici⁴⁴. U pozdravima se isticala *Pobeda*, koja je najprije pozdravila kralja: "Zdravo, Kralju Pobedniče" i "Ti, koji si duhom Karađorđa i srcem Mrkonjića stvorio Delo", zahvalila mu na stvaranju države: "... izvršio si najveće delo naše narodne istorije: stvorio si državu...", a potom izrazila svoju namjeru stvaranja kulta: "... Ti simboli Nacije (zastave, op. a.), to su znakovi Tvoje Pobjede, kojoj jugoslavenski nacionalisti hoće da stvore kult."⁴⁵

Radikalna je *Država* uoči dolaska isticala da Dalmacija "čeka Onoga, kojega je kroz vjekove očekivala", a narod je "u Njemu gledao nosioca narodnog oslobođenja". Potom se ponovno uključuje religijska mistika i kaže se da je u svim teškoćama i mukama vojska bila uz "Njega" kao što je narod bio uz Mojsija. No Mojsiju se spočitava da je imao lakši posao, jer je ispred sebe imao samo Crveno more, a Aleksandra je nakon albanskih planina očekivao neprijatelj.⁴⁶

U govoru je Aleksandar I. Karađorđević zahvalio na gostoprimstvu i poručio Dalmatincima da "budu, od sada kao i do sada, vjerni čuvari našega mora jer za njima čvrsto stoji ujedinjena domovina", što je izazvalo novi val oduševljenja koji se, prema *Pobedi*, riječima nije mogao izraziti,⁴⁷ a *Novo doba* govorilo je o dugotrajnom klicanju, tvrdeći da kraljeve riječi Split sigurno nikada neće zaboraviti.⁴⁸ Te su kraljeve riječi važne jer će se pokazati da će ih poslije često navoditi nacionalističke novine.

I nakon odlaska kraljeve obitelji oduševljenje nije splasnulo; u novinama⁴⁹ se nastavilo s prigodnim pjesmama te se i dalje isticalo da su Split i drugi dijelovi Dalmacije dočekali darežljivoga kralja, čime se narodna misao još više učvrstila.⁵⁰

U razdoblju do uspostavljanja diktature kult Aleksandra u splitskim je novinama relativno umjeren, iako se svake godine svečano obilježavao njegov rođendan. Aleksandrovo se ime također spominjalo za posebnih svečanosti, poput proslave Vidovdana i Dana ujedinjenja.

ostanuti.", Mate Kezić, "Pjesma radosnica", *Razgovor naroda jugoslavenskog*, (Split), 25. IX. 1925., 1. Radikalna *Država* objavila je "Pesmu u slavu Aleksandrova dolaska u Dalmaciju" autora Alekse Šantića, koja glasi: "On danas nama sva blaga pruža, i ključe / Kapija slave, plodove truda svog! / Ognjišta roda, palite zublje i luče / Jer njega šalje nam Bog! / ... Sav narod, s pesmom, s vatrom i verom trajnom / Slediće korak Tvoj!", *Država*, 29. IX. 1925., 2.

⁴⁴ *Službeni glasnik*, primjerice, na naslovnici je objavio sliku kraljevske obitelji i tekst na ćirilici u kojem se ističe uzbuđenje zbog dolaska. *Službeni glasnik*, 29. IX. 1925., 1-4. *Država* je također pozdravni tekst napisala ćirilicom. *Država*, 29. IX. 1925., 1-2.

⁴⁵ "Kralju Pobedniku i svetloj Kraljici orjunaški: Zdravo!", *Pobeda*, 29. IX. 1925., 1.

⁴⁶ "Kraljeva posjeta Dalmaciji", *Država*, 26. IX. 1925., 1.

⁴⁷ "Kraljeva poruka Dalmaciji 29. septembra sa mosta *Karagjorga*", *Pobeda*, 3. X. 1925., 1-3.

⁴⁸ *Novo doba*, 30. IX. 1925., 1-3.

⁴⁹ M. S. Vekarić, "Nj. V. Kralju Aleksandru I. ... Kad dođe On / Praunuk Vožda, / Pobednik Kumanova, / Nada Jadrana, / Izabrani vođa, / Najbolji sin naroda svog", *Pobeda*, 10. X. 1925., 2.

⁵⁰ "Utisci s Kraljevog puta", *Država*, 7. X. 1925., 2; "Dalmacija nakon Kraljeva puta", *Država*, 10. X. 1925., 1; "Kraljevi dani u Splitu", *Novo doba*, 1. X. 1925., 1, 4; "Rastanak Splita sa Kraljem i Kraljicom", *Novo doba*, 2. X. 1925., 1-5; "Odjek kraljeva boravka", *Novo doba*, 4. X. 1925., 1.

Pobeda je za kraljeva rođendana isticala da u kralju vidi "simbol Državnog i narodnog jedinstva", izražavajući mu vječnu odanost.⁵¹ O sličnom je govorila *Država*, koja u Aleksandru, "viteškom Kralju", vidi "simbol našeg narodnog ujedinjenja, slobode, napretka i veličine" i naglašava: "... blago narodu i zemlji koji imaju takvoga Kralja!"⁵²

Službeni glasnik također je prilikom državnih praznika i rođendana veličao Aleksandrovu ulogu i isticao napredak zemlje od ujedinjenja, zahvaljujući mudrom Aleksandru, "Čuvaru" časnih narodnih tradicija, zakonitosti i poretka i "Simbolu" jedinstva naroda i države, koji mirnoćom, odlučnošću i neustrašivošću upravlja državnim brodom.⁵³

Država je u tom razdoblju prednjačila količinom tekstova posvećenih Aleksandru i često je donosila priloge o njegovu putovanju državom i njegovoj darežljivosti prema običnim ljudima.⁵⁴ Aleksandar je prozvan "legendarnim vitezom" koji je "s mačem u ruci" predvodio svoj narod do pobjede, nezabliježene u povijesti, zbog čega ga je običan narod zavolio "sinovskom ljubavi".⁵⁵ Najslavniji dani naše povijesti povezani su uz njega, isticala je *Država*, "borca, pobjednika te uzdanici naše slobode i ujedinjenja Otadžbine", koji čvrstom rukom vodi zemlju prema sigurnoj budućnosti.⁵⁶

Atentat u Narodnoj skupštini na Stjepana Radića i ostale zastupnike Seljačko-demokratske koalicije izazvao je veliku krizu unutar zemlje.⁵⁷ *Država* je nakon atentata naglašavala da cijeli narod mora stati na put koji mu pokazuje "njegov viteški, pravedni i plemeniti Vladar" i biti čvrsto uz onoga iz čijih "očiju su potekle suze" kao posljedica njegove molitve.⁵⁸

Aleksandrov 40. rođendan 1928. obilježen je na više prostora nego prije te je u vrijeme državne krize *Pobeda* isticala da iznad svega stoji "nedirnut i suveren" Aleksandar, poput "najsigurnije kopče koja vezuje sva srca", u koga su uprte oči cijeloga naroda.⁵⁹ Veću pozornost posvetila mu je *Država*, koja je isticala da u Europi nema "apsolutno nijedne ličnosti koja se toliko uzdiže: kao vojnik, čovjek i vladalac". Aleksandar je, naime, "**Vojnik, bez straha / Čovjek, bez grijeha / Vladalac, bez mana**", koji je svuda gdje se pojavio donosio samo

⁵¹ "Sa verom u snagu i budućnost Nacije u prkos svakoj vanjskoj zasedi Orjuna pozdravlja svog junačkog Kralja prigodom Njegovog rođendana", *Pobeda*, 17. XII. 1926., 1.

⁵² "Kraljev rodjendan", *Država*, 16. XII. 1925., 1.

⁵³ "1. XII. 1918. – 1. XII. 1925.", *Službeni glasnik*, 1. XII. 1925., 1; "Obljetnica rođenja Nj. Vel. Kralja Aleksandra I.", *Službeni glasnik*, 16. XII. 1925., 1; "1. XII. 1926.", *Službeni glasnik*, 17. XII. 1926., 1; "Rođendan Njegovog Veličanstva Kralja", *Službeni glasnik*, 17. XII. 1927., 1; "Vidovdan", *Službeni glasnik*, 28. VI. 1928., 1.

⁵⁴ "Kralj među poplavljenjima", *Država*, 21. VII. 1926., 1.

⁵⁵ "Živio Nj. V. Kralj Aleksandar!", *Država*, 15. XII. 1926., 1.

⁵⁶ "Živio Nj. V. Kralj Aleksandar", *Država*, 16. XII. 1927., 1.

⁵⁷ Više o atentatu vidi u: Zvonimir Kulundžić, *Atentat na Stjepana Radića* (Zagreb: Stvarnost, 1967); Nadežda Jovanović, "Prilog proučavanja odjeka atentata u Narodnoj skupštini 20. juna 1928", *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1970), br. 1: 61-76.

⁵⁸ "Nj. V. Kralj Aleksandar o našoj unutrašnjoj situaciji", *Država*, 23. VI. 1928., 1.

⁵⁹ "Živio jugoslavenski Kralj!", *Pobeda*, 14. XII. 1928., 1.

“Ljubav, Vjeru i Nadu”, zbog čega je “najveća i najzaslužnija ličnost u svakom pogledu u našoj Otadžbini”, odnosno “najveća garancija za **đug mir, stalni napredak** i trajnu sreću”.⁶⁰

Razdoblje diktature – treća faza

Veliku političku krizu u zemlji nastalu atentatom kralj je odlučio riješiti uvođenjem diktature⁶¹ 6. siječnja 1929., kojom je Vidovdanski ustav ukinut, Narodna skupština raspuštena, a sve političke stranke, njihova glasila i organizacije zabranjeni su.⁶² Između kralja i naroda više nije bilo posrednika, a sve novine diljem zemlje na naslovnoj su stranici objavile kraljev proglas, u kojem ističe da “Mu najviši Narodni i Državni interesi” nalažu da poduzme takve korake te da očekuje da će svi Srbi, Hrvati i Slovenci “razumeti iskrenu reč svoga Kralja i biti Mu najvjerniji pomagači budućih napora”.⁶³

Prema A. R. Willner, jedno od obilježja karizmatskoga fenomena uloga je “spasitelja” koju sljedbenici pripisuju vođi. Spasitelj se, naime, gleda kao osoba koja spašavajući narod čini herojska djela, a njegov uspjeh postaje još sjajniji ako je prije njegova djelovanja vladala serija neuspjeha, što u slučaju Aleksandrova poteza možemo primijeniti na nestabilno parlamentarno razdoblje i političku krizu u drugoj polovini 1928. godine.⁶⁴ Kao primjere izvanrednih djela Willner među ostalim spominje djelo koje oslobađa ljude iz neizdrživih uvjeta ili od (prijetnje) opasnosti te neočekivano poboljšanje za narod, u što se svakako može svrstati odluka od 6. siječnja. Što je veće sudjelovanje naroda u ishodu akta, njegovo će postignuće izgledati herojskije, a Aleksandrovo naglašavanje da između kralja i naroda više nema posrednika to potvrđuje.⁶⁵ Naposljetku, “herojsko djelo” bit će dojmljivije ako je učinjeno iznenada, bez najave, nakon duge napetosti.⁶⁶

⁶⁰ “Aleksandar I.”, *Država*, 15. XII. 1928., 1-2.

⁶¹ Diktaturu možemo definirati kao vladavinu jedne ili više osoba koje monopoliziraju svu vlast u državi bez izvanjskih ograničenja sa sljedećim značajkama: monopolizacija vlasti, ukidanje oporbe i slobode medija te zamjena pravne države policijskom državom. Tihomir Cipek, “Stoljeće diktatura u Hrvatskoj”, u: *Hrvatska politika u dvadesetom stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske od 27. do 29. travnja 2004.*, ur. Ljubomir Antić (Zagreb: Matica hrvatska, 2006), 284-285.

⁶² Više o uspostavi diktature vidi u: Ljubo Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke*, sv. 1 (Zagreb: Liber, 1974), 40-48; Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu* (Zagreb: Školska knjiga, 1992), 425-431; Nedim Šarac, *Uspostavljanje šestojanuarskog režima 1929. godine s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu* (Sarajevo: Svjetlost, 1975); Ljubomir Antić, “Prve reakcije u Hrvatskoj na zavođenje diktature kralja Aleksandra”, u: *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 8. i 9. siječnja 2009. u Zagrebu*, ur. Tomislav Jonjić i Zlatko Matijević (Zagreb: Naklada Trpimir; Zajednica udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata grada Zagreba, 2009), 135-144.

⁶³ “Mom dragom Narodu”, *Službeni glasnik*, 6. I. 1929., 1.

⁶⁴ Willner, *The Spellbinders*, 89-91. Preuzeto iz: Blažević, *Karizma*, 122-124.

⁶⁵ Willner, *The Spellbinders*, 91-93. Preuzeto iz: Blažević, *Karizma*, 123-124.

⁶⁶ Willner, *The Spellbinders*, 93. Preuzeto iz: Blažević, *Karizma*, 125.

Pobeda i *Država* oduševljeno su pozdravile uvođenje diktature tvrdeći da drugoga rješenja nije bilo te da nije riječ ni o kakvoj osobnoj diktaturi, nego o zdravoj akciji onoga "čija je odgovornost pred Bogom i historijom najveća, a ljubav prema narodu i državi najčišća", nakon koje će se država vratiti parlamentarizmu,⁶⁷ odnosno da je riječ o "izbavljenju" koje je došlo od "**Jednoga Heroja**".⁶⁸ Zanimljivo je da je *Država* još 1926. tražila od Aleksandra da stane na put "vladinom i parlamentarnom neredu i neradu" i uvede u njih red i rad.⁶⁹ Oduševljenje *Pobede* i *Države* ipak nije dugo trajalo jer su odlukom vlasti ubrzo zabranjene.

Aleksandrova diktatura⁷⁰ nije bila izolirana pojava; diljem Srednje i Jugoistočne Europe, kao posljedica neriješena nacionalnoga pitanja, zaostajanja u modernizaciji te ratnih i ideoloških svjetskih sukoba, prije i poslije 1929., uz totalitarne, uspostavljeni su i autoritarni režimi pod vodstvom kraljeva ili snažnih političkih ličnosti.⁷¹ Neki povjesničari diktaturu dijele u tri razdoblja: prvo od 1929. do 1931. i kraljeva donošenja Oktroiranoga ustava, drugo od 1931. do 1934. i atentata u Marseilleu, te razdoblje od kraljeve smrti do uspostave Banovine Hrvatske 1939., iako ni tada nije uspostavljen stabilan demokratski poredak.⁷²

Aleksandar je uspostavom diktature propagirao odbacivanje prijašnjih "plemenskih" identiteta i stvaranje jake, jedinstvene i centralizirane jugoslavenske nacije pod njegovim vodstvom, jer je on taj koji najbolje zna ispravan put za državu i narod.⁷³ Diktaturu su podupirali dvorska kamarila, činovnici,

⁶⁷ *Pobeda*, 11. I. 1929., 1-2.

⁶⁸ "Izbavljenje", *Država*, 23. I. 1929., 1.

⁶⁹ Krsta Marić, "Aleksandar Zakonodavac", *Država*, 24. IV. 1926., 1.

⁷⁰ Cipek ističe da diktatura, uvedena isključivo da bi se očuvala prevlast velikosrpske elite predvođene dvorom, nije bila nikakav radikalni raskid s prijašnjim političkim poretkom, nego "novi stupanj proširenja monarhističko-apsolutističkih elemenata defektne pseudo-parlamentarne monarhije". Cipek, "Stoljeće diktatura", 287. Hrvoje Matković drži da je riječ o "osobnoj diktaturi kralja Aleksandra" s potporom vojske i financijskoga kapitala, pa se stoga ne može nazvati monarhofašističkom, iako je imala neke sličnosti s fašizmom. Hrvoje Matković, *Studije iz novije hrvatske povijesti* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2004), 441-446.

⁷¹ Cilj je autoritarne diktature, kaže Cipek, steći političku kontrolu nad državom, a totalitarna želi zavladata cjelokupnim ekonomskim, kulturnim i društvenim životom zajednice. Cipek, "Stoljeće diktatura", 284-287. Lee ističe da autoritativni režimi koriste diktaturu na konzervativan način, tako da sačuvaju konzervativne vrijednosti i tradicionalne socijalne strukture bez revolucije ili uzbudivanja masa, jer im je cilj nije bio, naglašava, mobilizirati mase, nego neutralizirati ih i depolitizirati. Lee, *European Dictatorship*, 29. Više o autoritativnim diktaturama u Srednjoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Europi vidi u: Lee, *European Dictatorship*, 201-341. Vidi i: Milorad Ekmečić, *Osnove građanske literature u Evropi između dva svjetska rata* (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1967).

⁷² Cipek, "Stoljeće diktatura", 288.

⁷³ *Isto*, 289. Mustafa Imamović naglašava da se cjelokupno zakonodavstvo šestosiječanjske diktature kretalo u četiri pravca: jačanju kraljevskoga apsolutizma, učvršćenju centralizma, očuvanju postojećega ekonomskog i političkog poretka te održanju državnoga i formiranju nacionalnoga jedinstva. Mustafa Imamović, "Normativna politika šestojanuarske diktature", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 12 (1991): 55-64. O integralnom jugoslavenstvu više vidi u: Ljubodrag Dimić, "Integralno jugoslavenstvo i kultura 1929.-1931. godine", u: *Dijalog povje-*

stara politička elita, žandarmerija, policija i vojska, pa je na mjesto premijera postavljen general Petar Živković.⁷⁴ Oporbene su stranke proganjane, a njihovi istaknuti vođe zatvarani ili ubijani.⁷⁵ Zatvori su se punili i svima koji su na ovaj ili onaj način uvrijedili kralja Aleksandra jer, kako ističe Christian Axboe Nielsen, samo bi aktivni sudionik bio pravi pokazatelj odanosti režimu, a njegovo prokazivanje vlastima svih "državnih neprijatelja" bilo je uobičajeno u totalitarnim i autoritarnim režimima.⁷⁶

Uspostavom diktature, naglašava Božidar Novak, hrvatsko se novinstvo vratilo 80 godina u prošlost jer se, uz preventivnu cenzuru i strogo nadziranje, novinarima naređivalo kako će pisati, odnosno kako veličati narodno jedinstvo, kraljevsku obitelj i samoga kralja, čije se ime uvijek moralo pisati velikim slovom. Oktroiranim ustavom iz 1931. preventivna je cenzura ukinuta, no i dalje je bilo zapljena listova.⁷⁷ Josip Horvat govori o totalnoj cenzuri, okrutni-

sničara/istoričara 3, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2001), 333-349; Christian Axboe Nielsen ističe namjeru stvaranja novoga tipa čovjeka – *Homo yugoslavicus*. Vidi: Christian Axboe Nielsen, "Policing Yugoslavism: Surveillance, Denunciations, and Ideology during King Alexander's Dictatorship, 1929–1934", *East European Politics & Societies* 23 (2009), br. 1: 34-62.

⁷⁴ Cipek, "Stoljeće diktatura", 290-292. Više o općinskim upravama u vrijeme diktature vidi u: Stipica Grgić, "Općinske uprave u vrijeme šestosiječanjske diktature", *Časopis za suvremenu povijest* 45 (2013), br. 1: 89-117, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151603. O policiji i žandarmeriji za vrijeme diktature vidi: Ivana Dobrivojević, "Policija i žandarmerija u doba šestosiječanjskog režima kralja Aleksandra (1929.–1935.)", *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), br. 1: 99-137, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=150220. O sudstvu za vrijeme diktature vidi: Ivana Dobrivojević, "Sudstvo i sudije u doba šestojanuarskog režima kralja Aleksandra (1929–1935)", *Tokovi istorije. Časopis Instituta za noviju istoriju Srbije* 3-4 (2005): 28-53.

⁷⁵ O oporbi za vrijeme diktature vidi: Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature: 1929–1935* (Beograd: Prosveta, 1969); Bosiljka Janjatović, "O progonima hrvatskih političara u Zagrebu za vrijeme karađorđevićevske šestojanuarske diktature", *Radovi Zavoda za hrvatsku znanost* 26 (1993): 161-176, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=76922; Bosiljka Janjatović, "Hrvatska 1928.–1934. godine: vrijeme organiziranih političkih ubojstava", *Povijesni prilozi* 13 (1994), br. 13: 219-244, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=157996; Tihomir Cipek, "Die kroatischen Eliten und die Königsdiktatur in Jugoslawien 1929–1934", u: *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*, ur. Erwin Oberländer, Rolf Ahmann, Hans Lemberg i Holm Sundhaußen (Paderborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöningh, 2001), 539-575. Pribičevićovo viđenje diktature vidi u: Svetozar Pribičević, *Diktatura kralja Aleksandra* (Zagreb: Globus, 1990), 83-108.

⁷⁶ Nielsen, "Policing Yugoslavism", 35-36. O situaciji na teritoriju Savske banovine više vidi u: Stipica Grgić, "Neki aspekti poimanja uvrede vladara u vrijeme diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41 (2009): 347-365, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=75837. Vidi i: Ivana Dobrivojević, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929–1935* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006). Stjepan Matković dao je osvrt na diktaturu u djelima suvremene historiografije. Vidi: Stjepan Matković, "Šestosiječanjska diktatura u djelima suvremene historiografije", u: *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 8. i 9. siječnja 2009.*, ur. Tomislav Jonjić i Zlatko Matijević (Zagreb: Naklada Trpimir; Zajednica udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata grada Zagreba, 2009), 197-222.

⁷⁷ Novak, *Hrvatsko novinarstvo*, 163-167, 180.

jom od ratne vojne cenzure u Austro-Ugarskoj, te tvrdi da tisak gotovo sigurno nije iznjedrilo nove pristaše diktature.⁷⁸

Proglášenjem diktature "kult ličnosti" kralja Aleksandra u splitskim je novinama dosegnuo viši stupanj. Najbolje se to može vidjeti u *Službenom glasniku*, koji je nakon podjele zemlje na banovine postao službenim glasilom Primorske banovine. Već je nekoliko dana nakon uspostave diktature *Službeni glasnik* prvi put u svojem izlaženju na naslovnoj stranici spomenuo rođendan kraljice Marije.⁷⁹ Uopće u prvim mjesecima izlaženja prisutni su izrazi ljubavi, vjernosti i odanosti kralju raznih općina, udruženja i organizacija.⁸⁰ *Službeni glasnik* pozivao je sve da se odazovu pozivu "našega viteškoga Vladara" i pomognu "Mu u Njegovim plemenitim naporima" u učvršćivanju i napretku države.⁸¹

Kraljev boravak u splitskoj oblasti u srpnju iste godine popraćen je člankom gdje je istaknuto da je narod oblasti uvijek hrlio vidjeti "svoga Vladara, da Mu se pokloni i da Ga što srdačnije pozdravi", koji je jedini "snagom Svoga velikoga duha" znao očuvati neprikosnovenost svojega autoriteta i spasiti zemlju u njezinu najtežem trenutku. Na kraju članka kralju se obraća riječima: "Veliki Kralju, vidiš kako te narod voli."⁸² Sljedbenicima se čini, naglašava A. R. Willner, da karizmatički vođa svojim djelovanjem izražava karakteristike prije pripisivane božanstvima ili povijesnim i mitskim herojima, pa se on drži kulturnim herojem.⁸³ Ako karizmatik mnogo putuje, potiče se osjećaj pripadnosti naciji. Naposljetku, od njega se ne očekuje da radi na običan način, a kada to pak čini, dobiva dodatnu snagu i sjaj, prikazujući se kao dobrotvor, čime se pojačavaju komponenta ljubavi i komponenta strahopoštovanja, zaključuje Willner.⁸⁴

U prvoj polovini 1930-ih *Službeni glasnik* proslavio je datum stvaranja državne zajednice i kraljev rođendan zahvaljivanjem Aleksandru na odluci od 6. siječnja, kojom je spašena država, zbog čega je cijela Jugoslavija "bezgranično odana svom Vladoru, proslavljenom Vojskovođi i Mudrom državniku".⁸⁵

⁷⁸ Josip Horvat, *Živjeti u Hrvatskoj 1900–1941*. (Zagreb: Liber, 1984), 296-315. O pjesmama u Aleksandrovu čast vidi: Branko Matan, "Povijest u stihovima – pjesme o drugu Titu i još nekim drugovima", *Gordogan* (2007), br. 11-14 (55-58): 210-221.

⁷⁹ "Rodjendan Njezinog Veličanstva Kraljice", *Službeni glasnik*, 8. I. 1929., 1; *Službeni glasnik*, 15. I. 1929., 1.

⁸⁰ Npr. vidi: *Službeni glasnik*, 5. III. 1929., 1; 12. III. 1929., 1; 22. III. 1929., 1; 5. IV. 1929., 1; 12. IV. 1929., 1; 16. IV. 1929., 1; 19. IV. 1929., 1.

⁸¹ "Vidovdan", *Službeni glasnik*, 28. VI. 1929., 1.

⁸² "Njegovo Veličanstvo Kralj u Splitskoj Oblasti", *Službeni glasnik*, 9. VII. 1929., 1-2.

⁸³ Willner, *The Spellbinders*, 63. Preuzeto iz: Blažević, *Karizma*, 116.

⁸⁴ Willner, *The Spellbinders*, 175, 197. Preuzeto iz: Blažević, *Karizma*, 132, 139.

⁸⁵ "Praznik ujedinjenja južnoslavenskog naroda", *Službeni glasnik*, 1. XII. 1929., 1; "Rođendan Njegovog Veličanstva Kralja", *Službeni glasnik*, 17. XII. 1929., 1-2; *Službeni glasnik*, 20. XII. 1929., 1; "Vidovdan", *Službeni glasnik*, 27. VI. 1931., 1; "Dvanaesti praznik ujedinjenja", *Službeni glasnik*, 1. XII. 1930., 1; "Rođendan Njegovog veličanstva Kralja Aleksandra I.", *Službeni glasnik*, 17. XII. 1930., 1; *Službeni glasnik*, 1. XII. 1932., 1; 17. XII. 1932., 1; 1. XII. 1933., 1; 17. XII. 1933., 1; 6. IX. 1934., 1.

U rujnu 1930. na kraljevu je želju svečano obilježen rođendan prijestolonasljednika Petra II. Kao manifestacija obnove i preporoda, isti su dan u Beogradu, ističe *Službeni glasnik*, "srpske pukovske zastave" zamijenjene s "državnim jugoslavenskim" u čast jugoslavenskoga narodnog jedinstva.⁸⁶ Od tada se prigodnim riječima, da jugoslavenski narod s ponosom i vjerom u prijestolonasljedniku vidi jamstvo budućnosti i sigurnosti, svake godine svečano obilježavao Petrov rođendan.⁸⁷ Nakon proglašenja Oktroiranoga ustava⁸⁸ isticala se čvrsta vjera u Aleksandrove odluke jer narod "u Njemu vidi Bogom izabranog Vođu".⁸⁹

U travnju 1930. počeo je izlaziti *Pučki list*, glasilo namijenjeno seljacima, koje je otvoreno propagiralo kult kralja Aleksandra i njegove obitelji, donoseći često njihove slike na naslovnici. Od prvoga je broja *Pučki list* isticao da je Jugoslavija pobijedila jer je u kritičnoj situaciji "došao ON i potezom pera učinio kraj" svim zavrzlamama.⁹⁰ Pjesme u Aleksandrovu čast također su bile česte od samoga početka izlaza lista,⁹¹ kao i pjesme posvećene drugim članovima kraljevske obitelji⁹², a u posebnoj rubrici "Kralj i narod" nabrojala bi se sva kraljeva pomoć običnom narodu, zbog čega je *Pučki list* zadovoljno konstatirao da je sretan narod koji ima kralja kojega "pored junaštva, velikih državnih sposobnosti i drugih vrlina resi i plemenitost srca i čovjekoljubivost".⁹³

Dugogodišnje aktualno pitanje zemljišnih odnosa u Dalmaciji, o čemu su se 1920-ih vodile mnoge političke rasprave, razriješeno je u listopadu 1930. Zakonom o likvidaciji agrarnih odnosa na području ranije pokrajine Dalmacije.⁹⁴

⁸⁶ "Rođendan Njegovog Kraljevskog Visočanstva Prestolonasljednika Petra", *Službeni glasnik*, 6. IX. 1930., 1.

⁸⁷ "Osmi rođendan Njegovog Kraljevskog Visočanstva Prestolonasljednika Petra", *Službeni glasnik*, 5. IX. 1931., 1; "Deveti rođendan Njegovog Kraljevskog Visočanstva Prestolonasljednika Petra", *Službeni glasnik*, 6. IX. 1932., 1; "Deseti rođendan Njegovog Kraljevskog Visočanstva Prestolonasljednika Petra", *Službeni glasnik*, 6. IX. 1933., 1.

⁸⁸ Kraljeva diktatura, usprkos navedenim hvalospjevima tiska, ipak nije uspjela riješiti državnu krizu, a u prilog joj nije išlo ni širenje svjetske gospodarske krize, pa je kralj Aleksandar I. Karađorđević u rujnu 1931. donio novi, "oktroirani" ili "rujanski" ustav. Umjesto otvorenoga apsolutizma uspostavljen je, ističe Matković, prikriveni apsolutizam, čime je režim dobio priremenu stabilizaciju. Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije: 1918. – 1991. – 2003.*, 2. dopunjeno izd. (Zagreb: Naklada Pavičić, 2003), 177-178. Vidi i: Boban, *Maček*, 53-57; Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, 499-504; Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999), 301-303. Više o samom Ustavu vidi u: Anita Blagojević, Branka Radonić, "O Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1931.", *Pravni vjesnik* 28 (2012), br. 1: 123-143, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id=clanak_jezik=127194.

⁸⁹ "Rođendan Njeg. Vel. Kralja Aleksandra Prvoga", *Službeni glasnik*, 17. XII. 1931., 1.

⁹⁰ Inž. M.(anfred) Paštrović, "Jugoslavija je ipak pobijedila", *Pučki list*, 15. III. 1930., 1.

⁹¹ U drugom broju nalazimo "Pismu sa Cetine" Virgila Bartulovića, koja sadrži sljedeće stihove: "Kralja našeg, narodno uzdanje, / našu snagu i naše uzdanje. / lipu diku, sivog sokolića / Aleksandra Karađorđevića. / Bog nam našeg Kralja poživio, / naš je narod On ujedinio." Vidi: Virgil Bartulović, "Pisma sa Cetine", *Pučki list*, 1. IV. 1930., 7.

⁹² Nikola Lupnović, "Još o visokim gostima", *Pučki list*, 1. VI. 1930., 2; Nikola Dujmović, "Kraljeviču Petru prigodom rođendana", *Pučki list*, 1. IX. 1930., 6.

⁹³ "Kralj i narod", *Pučki list*, 15. IV. 1930., 3.

⁹⁴ Više vidi u: Zdenka Šimončić-Bobetko, "Agrarno pitanje u Dalmaciji između dva rata (1918–1941)", *Povijesni prilozi* 8 (1989), br. 8: 91-114; pristup ostvaren 15. 6. 2015., <http://hrcak>.

Pučki list srdačno je pozdravio Zakon i u više navrata Aleksandru iskazao vječnu zahvalnost, ističući da je to mogao napraviti "samo Onaj kojemu pred očima lebdi budućnost naroda", retorički se pitajući postoji li još netko tko ne vidi "veličinu i historičnu ulogu našega viteškog Kralja Aleksandra?".⁹⁵ U više su navrata stoga Aleksandru posvećene molitve⁹⁶ i pjesme⁹⁷.

Zanimljiva je ponovna uporaba religijske dimenzije prilikom proslave Aleksandrova rođendana. Prema tvrdnjama *Pučkoga lista*, istoga dana kada je Petar I. Karađorđević postavljen za srpskoga kralja Aleksandar je bio u ruskoj pravoslavnoj crkvi, gdje je glavom dotaknuo "viseće kandilo iz kojega se razlilo ulje po Njegovoj glavi". Prisutni su u tome uočili znak da je "On pomazanik Božji koji će igrati usudnu ulogu u životu svoga naroda", što se pokazalo u ratnom i poratnom vremenu, kada je 6. siječnja spasio život države.⁹⁸

Zastava Oskara Tartaglie⁹⁹, glasilo ranije pokrenuto 1914. i 1919., ponovno je počelo izlaziti 1931., s programom "za kralja, narod i Jugoslaviju" i s ciljem okupljanja svih jugoslavenskih nacionalista pod dinastijom Karađorđevića.¹⁰⁰

Općenito je *Zastava* tijekom svojega izlaženja zagovarala kult kralja Aleksandra, pa je isticala da je sudbina jugoslavenskoga naroda i jugoslavenske države usko povezana s Aleksandrovom ličnošću, i da danas u zemlji vlada blagostanje upravo zahvaljujući njemu, retorički se pitajući gdje bi se država danas nalazila da "dostojan Sin Velikog Oca teškim bičem nije rastjerao velikaše i vojvode" koji su državu vodili u propast.¹⁰¹

Česti su bili članci o povijesti dinastije Karađorđevića, pa se tako kao Aleksandrovu glavnu zaslugu isticalo to što je 6. siječnja presjekao gordijski čvor politike za spas države i razbuktao plamen "jugoslavenskog nacionalnog

srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=158273; Mira Kolar-Dimitrijević, Zdenka Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, sv. 1 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; AGM, 1997-2000), 212-215, 244-247, 280-282, 316-322, 353-356.

⁹⁵ "Živio Nj. Vel. Kralj Aleksandar!", *Pučki list*, 23. X. 1930., 1.

⁹⁶ "Čuvaj Bože oca našega, Velikog Kralja, Aleksandra Karađorđevića! To te mole vjerni podanici Njegovi, seljaci i kmetovi, voljom njegovom, za uvijek oslobođeni", *Pučki list*, 8. XI. 1930., 1; "Kralju naš, Bog poživio tebe i našu lijepu domovinu", *Pučki list*, 1. XII. 1930., 1.

⁹⁷ "Hvala ti, Kralju, / Hvala i slava, / Naroda svog si / Otac i glava. / Digao lance / Težaku s ruku / Time si, Kralju, / Zgodio puku.", Ivan Majstrovic, "Hvala našem kralju!", *Pučki list*, 2. I. 1931., 2; "Zahvala našem Kralju: Živio nam Aleksandre Kralju, / Živila nam Kraljica u zdravlju! / Hvala tebi, naš Preslavni Dome, / Kliču tebi mladići i mome..."; *Pučki list*, 20. III. 1931., 2. "Zdravo Kralju našega naroda! / Po Tebi nam zasjala sloboda, / Zdravo Kralju, narodna ljubavi! / Ti naš narod iz ropstva izbavi.", Ante Tabain, *Pučki list*, 15. XII. 1932., 1; "Želja: Aleksandra, Bože, čuvaj / Na kormilu našeg broda; / Nek nam bude sveta pravda / Cijelog našeg naroda / Bože, čuvaj i Mariju / Našu milu Kraljicu, / I Njihovih Veličanstva / Sretnog Braka Dječicu!", Šime Skračić, *Pučki list*, 20. IV. 1934., 4.

⁹⁸ A. P., "Rodjendan Njegovog Veličanstva Kralja", *Pučki list*, 1. I. 1932., 3-4.

⁹⁹ Više o Oskaru Tartaglii vidi u: Norcka Machiedo-Mladinić, "Oskar Tartaglia: od jugoslavenskog nacionalista do žrtve komunističke represije", *Časopis za suvremenu povijest* 35 (2003), br. 3: 903-920, pristup ostvaren 15. 6. 2015., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151589.

¹⁰⁰ Oskar Tartaglia, "Za Kralja, narod i Jugoslaviju!", *Zastava*, 1. I. 1931., 1.

¹⁰¹ Petar Marković, "Prva jugoslavenska vlada", *Zastava*, 1. I. 1931., 1, 7.

ponosa i samosvijesti". Karađorđevići, naglašava *Zastava*, od svih europskih dinastija pružaju možda "najsajniji primjer djelotvornog patriotizma i mučeničkog samoprijedora u korist narodne stvari".¹⁰²

U kolovozu 1932. počeo je izlaziti *Zov s Jadrana*, isprva s podnaslovom "glasilo jugoslavenske nacionalne omladine s Jadrana", koji možemo držati pokušajem preuzimanja uloge *Pobedina* nasljednika. Već je prvi broj imao Aleksandrovu sliku na naslovnici s parolom "Kralj, Jugoslavija i omladina" i tekstom koji ističe da je Aleksandar "**jedina** nada i uteha" te da će "omladina slediti samo **Njega**", tvorca Jugoslavije, bez obzira na žrtvu.¹⁰³ Tako je *Zov s Jadrana* spominjao Petra I., nazivajući ga prvim velikim herojem našega naroda, te obilježavao rođendan Petra II., nade Jugoslavena i "Sina pobjedničkog Oca", najveća se pozornost ipak pridavala Aleksandru.¹⁰⁴

Zov s Jadrana, naime, više je puta naglašavao da je Aleksandar, "viteški Oslobodioc i Vodič jugoslavenskog naroda", 6. siječnja presjekao gordijski čvor, spašavajući tim potezom, rijetkim u povijesti, državu i otvarajući put u ljepšu budućnost pod vlastitim vodstvom.¹⁰⁵ Aleksandrov je rođendan stoga bio prilika da se istakne ta "neizbježna i nadčovječna odluka" kojom je "**ON udario temelje razvitka nove države**" za boljitak naroda. Nije se zaboravilo ni njegovo djelovanje u ratu, kada je "**sišao u prve redove i visoka čela kročio dalje**" dok se neprijatelj povlačio.¹⁰⁶ Aleksandar se opisuje kao osoba rijetkih sposobnosti i vrlina, koja istodobno posjeduje hrabrost u ratu i državništvo u miru.¹⁰⁷ Jednostavno, on je "nacionalistički ideal", odnosno "najveći, najidealniji i najispravniji nacionalist"¹⁰⁸ ili, kako je rečeno drugom prilikom, "Ideal, naš zemaljski bog".¹⁰⁹

List *Pokret jugoslavenskih nacionalista* Aleksandra je za vrijeme boravka u Lici opisivao kao "narodnog vođu i junačkog ratnika iz nedavnih ratova", u čiju su čast priređene spontane ovacije koje iskazuju "osjećaj najčišćeg krvnog i duhovnog jedinstva".¹¹⁰ Zanimljivo je da je u broju iz listopada 1933. Aleksandrov put u Rumunjsku, Bugarsku, Tursku i Grčku¹¹¹ proglašen "najvećim političkim događajem za europsku politiku nakon rata", zbog čega je Aleksandar obilježen

¹⁰² Jakša Herceg, "Prvoborci naših narodnih ideala", *Zastava*, 6. I. 1931., 1.

¹⁰³ Celimir Pezelj, "Kralj, Jugoslavija i omladina", *Zov s Jadrana*, 1. VIII. 1932., 1.

¹⁰⁴ "Petar. I. Oslobodioc", *Zov s Jadrana*, 15. VIII. 1932., 2; "Naša nada", *Zov s Jadrana*, 1. IX. 1932., 1; "Nada i uzdanica slavenskog juga", *Zov s Jadrana*, 15. IX. 1933., 2.

¹⁰⁵ C. Pezelj, "Živela Jugoslavija", *Zov s Jadrana*, 1. X. 1932., 2; C. P., "1918 – 1932.", *Zov s Jadrana*, 1. XII. 1932., 1.

¹⁰⁶ "Živeo Kralj Ujedinitelj!", *Zov s Jadrana*, 15. XII. 1932., 1-2.

¹⁰⁷ "Nacionalistički ideal", *Zov s Jadrana*, 15. XII. 1933., 1; "Desetgodišnjica vladavine Kralja Jugoslavije Aleksandra I", *Zov s Jadrana*, 15. VII. 1934., 1.

¹⁰⁸ "6 januar 1929", *Zov s Jadrana*, 9. I. 1934., 1.

¹⁰⁹ "Jugoslavenskoj nacionalnoj omladini Primorske banovine", *Zov s Jadrana*, 15. V. 1933., 1.

¹¹⁰ "Kralj u srcu Like", *Pokret jugoslavenskih nacionalista*, 2. VIII. 1933., 2.

¹¹¹ Jugoslavija i spomenute zemlje, izuzev Bugarske, u veljači 1934. sklopile su Balkanski sporazum. Više vidi u: Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941* (Zagreb: Školska knjiga, 1975), 66-68.

titulama "kralj vojnik, kralj pobjeditelj, kralj osvetnik, kralj ujedinitelj, kralj osloboditelj, kralj spasitelj, veliki vojnik, veliki političar i veliki diplomat".¹¹²

Atentat u Marseilleu – vrhunac "kulta ličnosti" kralja Aleksandra I. Karađorđevića

Ustaški su emigranti zajedno s makedonskom revolucionarnom organizacijom VMRO izveli u Marseilleu 9. listopada 1934. atentat na kralja Aleksandra I. Karađorđevića, koji je smrtno stradao zajedno s francuskim ministrom Louisom Barthouom.¹¹³

Budući da je prijestolonasljednik Petar II. Karađorđević u trenutku atentata bio maloljetan, vlast je preuzelo tročlano Namjesništvo, koje su činili Ivo Perović – bivši veliki župan splitske oblasti, Radenko Stanković i Aleksandrov rođak knez Pavle, koji je imao glavnu ulogu.¹¹⁴

Atentat na Aleksandra bio je zapravo vrhunac njegova "kulta ličnosti" u splitskim novinama. Državna žalost trajala je šest mjeseci, od čega je šest tjedana vladala duboka žalost.¹¹⁵ Narodno je predstavništvo na sjednici odlučilo da se preminuli kralj ubuduće zove Viteški Kralj Aleksandar I. Ujedinitelj.¹¹⁶ Ann R. Willner isticala je da herojsko djelo "spasitelja" koje sadrži njegovu osobnu žrtvu dobiva "dodatnu dimenziju hrabrosti". Važno je da se nakon smrti može razviti novi karizmatski mit, jer vođa postaje dio nacionalnoga mitskog naslijeđa u budućnosti.¹¹⁷

Na vijest o atentatu *Službeni glasnik* objavio je službenu vladinu proklamaciju kojom se ističe da je "Kralj-mučenik svojom krvlju zapečatio delo mira" te da su mu posljednje riječi bile "Čuvajte Jugoslaviju"¹¹⁸, a iduće brojeve obilježile su sažalnice raznih općina i društava.¹¹⁹

Pučki list pisao je da je prekinut život "Vođi, Kralju i Ocu naroda", koji je cijeli život posvetio narodu. U povijesti nema, istaknuto je, ni jednoga vladara koji je imao težu situaciju od Aleksandra, no "ne žaleći Sebe, On se žrtvovao do kraja za spas Otadžbine". Povijest će, zaključuje se, "Kraljev lik utvrditi Velikom", a uspomena na njegovo djelo ostat će vječna.¹²⁰

¹¹² "Istorijski put Nj. V. Kralja", *Pokret jugoslavenskih nacionalista*, 17. X. 1933., 1.

¹¹³ Više o atentatu vidi u: Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 303-343.

¹¹⁴ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 185; Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 335-337.

¹¹⁵ "Državna žalost", *Službeni glasnik*, 10. X. 1934., 4.

¹¹⁶ *Pučki list*, 10. X. 1934., 1, 3, 4.

¹¹⁷ Willner, *The Spellbinders*, 89. Preuzeto iz: Blažević, *Karizma*, 139.

¹¹⁸ "Jugoslavenski narode!", *Službeni glasnik*, 10. X. 1934., 1.

¹¹⁹ *Službeni glasnik*, 13. X. 1934., 1; 16. X. 1934., 1; 19. X. 1934., 1.

¹²⁰ "Slava Kralju Ujedinitelju!", *Pučki list*, 10. X. 1934., 1; "Nad Kraljevim odrom", *Pučki list*, 10. X. 1934., 3; "Život i djela Velikoga Kralja", *Pučki list*, 10. X. 1934., 4.

Najoštrije je bilo pisanje *Zova s Jadrana*, koji nije mogao prihvatiti da je "naš Veliki i Dobri Vladao, Heroj, zemaljski bog, Vojskovođa i Državnik zločinački ubijen" nakon svega što je prošao, i to u trenutku kada su "Njegov očinski savet, oštro oko, pronicavi mozak i junačko srce" bili prijeko potrebni. Aleksandar se naziva jednim od najznačajnijih boraca za mir, jednim od najpoznatijih heroja-vojskovođa, državnika, obljubljenih vladara, općenito jednom od najznačajnijih osoba u povijesti čovječanstva, čiji će duh bdjeti nad jugoslavenskom nacijom.¹²¹ O sličnom je govorila i *Sloboda*, novi list Oskara Tartaglie, koja je Aleksandra nazivala "Viteškim Kraljem, Kraljem Herojem, Kraljem Ujediniteljem svih Jugoslavena, Ocem Jugoslavije, Spasiteljem, jugoslavenskim Kristom, Najvećim Jugoslavenom, Nepobijeđenim Vojskovođom i Uzdanicom naroda", a atentatore "krvožednim životinjama, banditima, zločincima i Judama".¹²²

Aleksandrovo mrtvo tijelo stiglo je zadnji put u Split na proputovanju u grobnicu na Oplencu pokraj Beograda. Na posljednjem ispraćaju u Splitu okupio se velik dio građanstva, a zbog atmosfere na ispraćaju *Službeni glasnik* tvrdio da nije bila riječ o običnim posmrtnim počastima velikanima nego o "talasu, koji se neizrecivom žalosti digao s pučine i stao pred Njega". U izravnom obraćanju Aleksandru, "Ocu", *Službeni glasnik* naglašava da će Jugoslaviju čuvati i čvrsto biti uz Namjesništvo i Petra II.¹²³

Prilikom dolaska Aleksandrova tijela u Split *Zov s Jadrana* objavljivao je tužaljke¹²⁴ koje je spjevao pjesnik Rikard Katalinić Jeretov, a u zavjetu osobno upućenom Aleksandru istaknuto je da će se i dalje klanjati "Njegovoj Sjenu i Duhu, koji će uvijek lebdjeti nad Jugoslavijom", i da će ostati vjerna vojska Petra II. Karađorđevića, nade i uzdanice jugoslavenstva.¹²⁵

Pučki je list poseban broj posvetio uspomeni na kralja Aleksandra donoseći slike sa sprovoda i mjesta grobnice te uzdižući njegov proživljeni život, nazivajući ga mudrim i neustrašivim vladarom. U listu dominiraju tužne pjesme zbog preminuloga kralja, a ponegdje se izražava odanost budućem kralju Petru II. Karađorđeviću.¹²⁶

¹²¹ "Naš veliki Kralj je mrtav", *Zov s Jadrana*, 15. X. 1934., 1.

¹²² "Ubiše nam Kralja!", *Sloboda*, 6. XI. 1934., 1.

¹²³ *Službeni glasnik*, 15. X. 1934., 2.

¹²⁴ "Mi stojimo nijemi i zovemo Tebe: / Oče, Kralju, Oče, vrati nam se, vrati! / Ti si mrtav, Kralju, i zalud je zvati... / I duša nam trne, i srce nam zebe. / Al Tvoj Duh nas bodri tamo sa Vedrine, / Svetim plamom sjaje Tvoje blijedo čelo: / Riječ se Tvoja čuje tamo sa visine: / Svi ko jedna duša čuvajte mi Djelo!", Rikard Katalinić-Jeretov, "Našem dobrom Mrtvom Kralju, Tvorcu Jugoslavije, Heroju i Mučeniku", *Zov s Jadrana*, 15. X. 1934., 2.

¹²⁵ "Naš zavet...", *Zov s Jadrana*, 15. X. 1934., 4.

¹²⁶ "Zemljoradnice, Tvoj Kralj je ubijen", *Pučki list*, 1. XI. 1934., 2; "Sažalnica povodom smrti Kralja Aleksandra: Gdje poginu Kralj Jugoslavije, / Gdje poginu naš mili Vladaru, / Aleksandar Prvi Gospodar, / Koji život dade svoj na muke, / Da nas čuva od dušmanske ruke / ... I ja molim Boga iz vapaja / Da nam čuva Petra, mladog Kralja! / Živi Kralju, živi Petre Drugi, / Neka bog ti dade život drugi.", Frano Brzović Mijin, "Sažalnica povodom smrti Kralja Aleksandra", *Pučki list*, 1. XI. 1934., 4.

Zanimljivo je da se protiv crkvenoga lista *Križ na Jadranu* u veljači 1935. vodio sudski proces jer je u broju iz siječnja 1935. u manjem članku pisalo da je "neki bogataš koji je bio ubijen u Marseilleu, ostavio baštinicima preko milijardu i po franaka, odnosno pet milijardi dinara". List je tužen jer se vjerovalo da se time aludira na atentat na kralja Aleksandra. U sudskom procesu koji je pokrenut na temelju Zakona o štampi iz 1929., urednik lista Ante Pilepić nijekao je da je time mislio na Aleksandra i isticao da je u listu spomenuo da moli Boga za kralja Petra II. i Namjesništvo.¹²⁷ Uz spomenute novinske primjere, žalosne pjesme i tugovanja povodom atentata nalazimo i u nekim manjim publikacijama objavljenim u splitskim tiskarama.¹²⁸

Od atentata do izbivanja Drugoga svjetskog rata

Za trajanja državne žalosti Aleksandrovo se ime spominjalo prilikom obilježavanja Dana ujedinjenja i njegova rođendana, a prigodno se svake godine počeo obilježavati i datum atentata. Možemo uočiti kako se polako počinje stvarati "kult ličnosti" kralja Petra II., izražen najviše proslavom njegova rođendana. No taj "kult ličnosti" nikada nije zaživio u istoj mjeri kao Aleksandrov, jer je uz svako spominjanje Petrova imena negdje stajalo i Aleksandrovo.

U *Službenom* su *glasniku* ujedinjenje i Aleksandrov rođendan nakon atentata obilježeni spominjanjem velike boli za mrtvim kraljem, "ljubljenim Vođom i Vladarom". Jugoslavenski će narod svoj pogled uvijek usmjeravati prema kraljevskoj grobnici na Oplencu, "Svetom Brdu"¹²⁹, a Aleksandrov će rođendan postati, ističe *Službeni glasnik*, dan posvećen uspomeni na "Njega, Besmrtnoga Velikoga Kralja Ujedinitelja", čiji će kult postati "najčvršćom podlogom slavne jugoslavenske budućnosti"¹³⁰.

Pučki list također je tužno obilježio ujedinjenje prigodnim pjesmama¹³¹ zbog izostajanja "Onoga, Velikoga Mučenika, koji nam je bio najmiliji i najdraži, koji je u temelje Otadžbine stavio Sebe", bez kojega, zapravo, narod ne bi bio ujedinjen, zbog čega mu se izražava vječna slava i hvala i obećanje da će se njegove posljednje riječi slijediti.¹³²

¹²⁷ Hrvatska – Državni arhiv u Splitu, Split – fond Okružni sud u Splitu (Starojugoslavenska vlast 1918.–1941.), kut. 16/XXVI, Sig. Kzp. 383/35.

¹²⁸ Vidi: Fila Prodan, *Žalobne pjesme u spomen blagopokojnog viteškog kralja Aleksandra I. ujedinitelja* (Split: Leonova tiskara [1934?]).

¹²⁹ "Prvi decembar 1934 godine", *Službeni glasnik*, 1. XII. 1934., 1.

¹³⁰ "Sedamnaesti decembar", *Službeni glasnik*, 17. XII. 1934., 1.

¹³¹ "Zbogom Kralju, more naših boli / Ne može Te narod da preboli. / Slatko spavaj ljubljenu Heroju / Tvoj će narod vršiti volju Tvoju!", Jelka Škunca, "Za poginulim Kraljem", *Pučki list*, 5. I. 1935., 2; "Ti si, Kralju, za nas mučen bio. / Zbog naroda život izgubio... Mirno snivaj, Kralju mili, / Jer Tvoj narod što sad cvili: / Hrabro, vjerno on će znati / Jugoslaviju svedj čuvati.", Ante Antulović, Jakov Plazibat, Marinac Bezić, "Narod Kralju – Tvorcu Jugoslavije, Heroju i Mučeniku", *Pučki list*, 1. II. 1935., 2.

¹³² "1. decembra", *Pučki list*, 1. XII. 1934., 1.

U drugoj polovini 1930-ih *Službeni glasnik* većinom je ime Aleksandra "Oca, Vođe i Kralja" spominjao prilikom obilježavanja Vidovdana i datuma atentata, nazivajući ga "najtežom i najvećom žrtvom jugoslavenstva", odnosno vitezom, junakom i mučenikom.¹³³

Ostale nacionalističke novine koje su kratkotrajno izlazile sredinom 1930-ih, na primjer četnička *Domovina* te režimski *Jugoslavenski glas Splita* i *Jugoslavenska riječ*, veliku su pozornost posvećivale Aleksandru, odluci od 6. siječnja i njegovoj žrtvi. Uz prigodne pjesme,¹³⁴ Aleksandar se među ostalim opisuje kao osoba izvanrednih osobina i karaktera, kao najveća ličnost jugoslavenske povijesti, pravi vojnik i živi i vječni simbol Jugoslavije, čiji je herojski karakter, oličan uz ostalo i odlukom od 6. siječnja kojom je spašena država, nosio tragičan kraj, kojega je, posebno je naglašeno, kralj bio svjestan.¹³⁵

Zov s Jadrana u drugoj je polovini 1930-ih možda najintenzivnije od svih nastavio s veličanjem Aleksandrova kulta, pogotovo za važnih datuma poput Dana ujedinjenja, proslave Vidovdana i obljetnice atentata, često koristeći religijsku dimenziju.

Aleksandar je naime, prema *Zovu s Jadrana*, "svojom plemenitom Krvlju na marseljskoj Golgoti iskupio grijehe naše", stoga ga naziva "Mesijom svih Jugoslavena", a riječi "Čuvajte mi Jugoslaviju", kojima se izražava vječna vjernost, označene su kao "Evandeoske riječi".¹³⁶ Poput Kristovih ubojica, i kraljeve će ubojice i njihovi potomci, ističe list, lutati svijetom, "a razbojnici koji ga propeše, rastrgaše ruho Njegovo, delo Njegovo i podeliše ga među sebe".¹³⁷ Religijska dimenzija kulta osobito je bila primjetna oko Božića, pa je jednom prilikom Aleksandrov život uspoređen s Kristovim. Rođenjem Aleksandra, najmlađega Karađorđevića, započinje tekst "Pastiri se digoše i otiđoše Dvoru da se uvere što im bi kazano, pa se vratiše Stadima svojim, slaveći i hvaleći boga za sve što čuše i videše". Potom "oreol slave Karađorđeve obasja pastire po obroncima i uvalama Lovćena". Povlačenje srpske vojske u Prvom svjetskom ratu nazvano je "albanskom Golgotom", a Kajmakčalan "svetim brdom jugoslavenskim". Riječi kojima članak završava vjerojatno najbolje prikazuju religijsku dimenziju Aleksandrova kulta: "I radost bi svemu narodu, dobrim Jugoslavenima, što se Jugoslavija rodi, svim đavlina silu svu slomi, Jugoslavene oslobodi i ujedini

¹³³ "Vidovdan 1935", *Službeni glasnik*, 28. VI. 1935., 1; "Deveti oktobra 1934-1935", *Službeni glasnik*, 9. X. 1935., 1; "Deveti oktobra", *Službeni glasnik*, 9. X. 1936., 1; "Deveti oktobar", *Službeni glasnik*, 8. X. 1937., 1; "Deveti oktobra hiljadudevetstotridestčetvrtve", *Službeni glasnik*, 8. X. 1938., 1.

¹³⁴ *Domovina* sadrži pjesmu spomenutog Rikarda Katalinića Jeretova naslova "Našem dobrom mrtvom Kralju", koja glasi: "U temelje naše Otadžbine drage / ti si svoje Živo položio tijelo / Mi stojimo nijemi i zovemo Tebe / Oče, Kralju, Oče, vrati nam se, vrati! / Al' Tvoj Duh nas bodri tamo sa Vedrine: / Svetim plamom sjaje Tvoje blijedo čelo: / Riječ se Tvoja čuje tamo sa visine: / 'Svi ko jedna duša čuvajte mi Djelo.'" *Domovina*, 22. I. 1935., 3.

¹³⁵ "Povodom smrti jednog Heroja!", *Domovina*, 22. I. 1935., 1-2; "Aleksandrov put", *Jugoslavenski glas Splita*, 21. IV. 1935., 1; "Spomenik Kralja Ujedinitelja u Splitu", *Jugoslavenska riječ*, 1. XII. 1935., 1-2; "Na rođendan neumrlog vođe", *Jugoslavenska riječ*, 14. XII. 1935., 2.

¹³⁶ Lj. Garčina, "Dva jugoslavenska oktobra", *Zov s Jadrana*, 14. IV. 1935., 1.

¹³⁷ Lj. Garčina, "U slavu ili smrt – čuvajući Jugoslaviju!", *Zov s Jadrana*, 9. X. 1935., 1.

Mesija od Gvozda i od Kosova čekao, Aleksandar Kralj Mučenik i Mirotvorac, koji se tako naziva zato što je mir gradio i Hristovski pravedan bi raspet za otkupljenje od greha roda Svog.”¹³⁸

U primjerima bez religijske dimenzije *Zov s Jadrana* isticao je “Veličinu i Mudrost Aleksandra I. Mučenika”, nazivajući ga “jugoslavenskim Genijem”¹³⁹ i nepogrešivom ličnosti¹⁴⁰, čijom je smrću, u trenutku kada je bio najpotrebniji, ugašena jedna “Moć, Autoritet, Ponos i veliki Ideal”.¹⁴¹ Smrti zapravo nema jer Aleksandrov “Besmrtni Duh”, ta svijetla luč jugoslavenskoga obzorja, i “Njegovo Djelo” – Jugoslavija, još žive, zbog čega je on “neumrli heroj”.¹⁴²

Naposljetku, obljetnica atentata svake se godine prigodno obilježavala, pa je za prvu godišnjicu naglašeno da je “On, Veliki, Odlučni i Nepogrešivi, pronicljivošću velikoga Proroka” predvidio završetak “Svog Života u sukobu sa Satanom Prošlosti”, no, neustrašiv, ostao je do kraja vjeran svojoj ulozi.¹⁴³ Prilikom obilježavanja treće godišnjice isticalo se da se “kroz guste oblake vide zvezde, nad obrisom lika Kralja Mučenika, ožarena aureolom svetosti i mučeništva, koji šapuće: **čuvajte Jugoslaviju**”, uz pjesmu koja je govorila o živom kralju Aleksandru.¹⁴⁴

Ostale novine koje su u drugoj polovini 1930-ih spominjale “neumrlog” Aleksandra prigodno obilježavajući atentat bili su *Vihor*, glasilo Zbora¹⁴⁵ Dimitrija Ljotića, *Država*, koju je naslijedio *Glas Primorja* kao glasilo Jugoslavenske radikalne zajednice, te *Narodni list* Budislava Grge Angjelinovića.¹⁴⁶

Aleksandar je, napose u vrijeme obilježavanja atentata, prikazan kao istinski i bezgrešni “Kralj-Heroj” koji je u sebi nosio tragičan završetak. Heroj je, naglašava se, zbog preuzimanja odgovornosti u svoje ruke, prijezira spram slave i spremnosti da u svakom trenutku da svoj život za Jugoslaviju.¹⁴⁷ Stavivši

¹³⁸ “Slava jugoslavenskom Mesiji na visini”, *Zov s Jadrana*, 26. XII. 1935., 3.

¹³⁹ “Jednom je On rekao”, *Zov s Jadrana*, 14. IV. 1935., 2.

¹⁴⁰ Celimir Pezelj, “Kralj i Jugoslavija iznad svega”, *Zov s Jadrana*, 11. VIII. 1935., 1.

¹⁴¹ “Novo vreme dolazi...”, *Zov s Jadrana*, 26. V. 1935., 1.

¹⁴² Lj. Garčina, “U slavu ili smrt – čuvajući Jugoslaviju”, *Zov s Jadrana*, 9. X. 1935., 1-2; Celimir Pezelj, “Ne klonimo!”, *Zov s Jadrana*, 21. III. 1936., 1; “Vidovdan”, *Zov s Jadrana*, 28. VI. 1936., 1; “Zdravo ponosu, vero i nado naša”, *Zov s Jadrana*, 6. IX. 1936., 3; “Dan ujedinjenja”, *Zov s Jadrana*, 1. XII. 1936., 1.

¹⁴³ Lj. Garčina, “U slavu ili smrt – čuvajući Jugoslaviju”, *Zov s Jadrana*, 9. X. 1935., 1-2.

¹⁴⁴ “Živ je još Aleksandar! Eno ga na Triglavu! / ... Ponosit, vedra čela, visoko drži glavu: / ‘Jugoslavijo moja! Diži glavu! Ja sam s tobom!’ / Živ je još Aleksandar! Kraj mora eno stoji...” Voja Ilić Mlađi, “Čuvajmo Jugoslaviju”, *Zov s Jadrana*, 9. X. 1937., 1.

¹⁴⁵ Zbor je nastao spajanjem triju srpskih fašističkih skupina pod vodstvom Dimitrija Ljotića, koji je još prije bio zagovornik fašističkih ideja vlasti. Vidi: Sabrina Ramet, *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009), 146-147.

¹⁴⁶ Više o Angjelinoviću vidi u: Anđelka Stipčević-Despotović, “Grga Budislav Angjelinović”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1 (Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 1983), 166.

¹⁴⁷ “Sjećanje na Kralja-Heroja”, *Vihor*, 16. X. 1937., 1; “Povodom godišnjice smrti jednog Heroja”, *Vihor*, 8. X. 1938., 1; “Peta godišnjica smrti jednog heroja”, *Vihor*, 9. X. 1939., 1-2; “Što je Kralj govorio”, *Vihor*, 9. X. 1939., 2; “Deveti oktobar”, *Vihor*, 9. X. 1940., 1.

"Sebe u službu Svog naroda", postao je neodvojiv dio povijesti jugoslavenskoga naroda,¹⁴⁸ a "nezapamćenom i nečovječanskom tragedijom" dao je "najsvetiju, najmučniju i najuzvišeniju žrtvu djela mira", jer je u Marseilleu "pao kao junak, heroj, Krist, velik, dobar i pravedan".¹⁴⁹ Zaključno, Aleksandar nije ni prva ni zadnja osoba stradala za Jugoslaviju, no svakako je najveća, jer je prije bio "Kralj-stvaralac", a sada je postao "Kralj-mučenik".¹⁵⁰

Zaključak

Na temelju sakupljene i prikazane građe možemo reći da je u međuratnim splitskim novinama, i to ne samo nacionalističkima, vladao svojevrsan "kult ličnosti" kralja Aleksandra, umjetno stvoren radi nametanja karizmatične vlasti, koji je tijekom pet razdoblja, ovisno o situaciji, bio više ili manje izražen.

U prvom razdoblju, od stvaranja Kraljevine SHS do dolaska Aleksandra s obitelji u Split, kult je bio u počecima, a viši je stupanj dosegnuo Aleksandrovim boravkom u Splitu u drugoj polovini 1925., kada je započelo drugo razdoblje. Kraljevom diktaturom, kojom započinje treće razdoblje, "kult ličnosti" se razbuktava, među ostalim i pojavom raznih nacionalističkih novina. Kraljeva pogibija 1934. obilježava četvrto razdoblje, koje je ujedno i vrhunac "kulta ličnosti" jer u zadnjem, petom razdoblju, do izbijanja Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji, kult polagano počinje slabjeti.

Što je Aleksandar predstavljao splitskim međuratnim nacionalističkim novinama? Kako ističe Rees, vođa je morao simbolizirati nešto veće od sebe.¹⁵¹ Iz mnoštva titula i počasti o kojima se govorilo na prethodnim stranicama mogu se izdvojiti tri koje odskaču od drugih: stvoritelj, spasitelj i mučenik.

Stvoriteljem ga se naziva jer je upravo proklamacijom Aleksandra I. Karađorđevića stvorena nova državotvorna zajednica južnoslavenskih naroda. Kraljevo sudjelovanje u takvu činu više se puta isticalo, osobito kada bi sukobi između političkih stranaka dovodili do velikih političkih kriza, a pojedine su novine tvrdile da političari ruše kraljevo djelo (tj. državu).

Spasiteljem koji je osobnim sudjelovanjem u najkritičnijem trenutku spasio državu koju je stvorio splitske nacionalističke novine nazivaju ga nakon velike političke krize u drugoj polovini 1928., nastale uslijed atentata na Stjepana Radića i ostale hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini, koja je kralju poslužila kao izlika za uspostavljanje diktature.

Smrt u Marseilleu priskrbila mu je titulu mučenika. Atentatom je naime Aleksandar I. postao mučnikom dajući život za svoju domovinu. Datum smrti svake se godine prigodno obilježavao, iako su nacionalističke novine više puta

¹⁴⁸ "Viteški kralj Aleksandar I. Ujedinitelj", *Država*, 7. X. 1936., 2.

¹⁴⁹ "Deveti oktobra dan narodne žalosti", *Država*, 7. X. 1937., 1.

¹⁵⁰ "Obiljetnica smrti Kralja – mučenika", *Narodni list*, 10. X. 1940., 1.

¹⁵¹ Rees, "Leader Cults", 11. Preuzeto iz: Orzoff, "The Husbandman", 136.

isticale da kralj nije mrtav jer njegov duh, njegovo djelo, država koju je stvorio i spasio, i dalje živi, uobličena i u liku nasljednika Petra II. Karađorđevića.

Arhivski izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Splitu, Split – fond Okružni sud u Splitu (Starojugoslavenska vlast 1918. – 1941.)

Objavljeni izvori

Zakon o štampi. Split: Narodna tiskara, 1926.

Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Split: Narodna tiskara, 1926.

Objavljeni izvori i literatura

Antić, Ljubomir. "Nacionalna ideologija jugoslavenstva kod Hrvata". U: *Hrvatska politika u dvadesetom stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske od 27. do 29. travnja 2004.*, uredio Ljubomir Antić, 35-67. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.

Antić, Ljubomir. "Prve reakcije u Hrvatskoj na zavođenje diktature kralja Aleksandra". U: *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 8. i 9. siječnja 2009.*, uredili Tomislav Jonjić i Zlatko Matijević, 135-144. Zagreb: Naklada Trpimir; Zajednica udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata grada Zagreba, 2009.

Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*. Preveo Josip Šentija. Zagreb: Durieux, 1995.

Blagojević, Anita; Radonić, Branka. "O Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1931." *Pravni vjesnik* 28 (2012), br. 1: 123-143. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=127194.

Blažević, Robert. "Demokracija i karizma", *Politička misao* 40 (2003), br. 3: 132-144. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51256.

Blažević, Robert. *Karizma. Politička vlast i karizmatičke ličnosti*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta, 2006.

Blažević, Robert. "Stigma i karizma", *Politička misao* 35 (1998), br. 4: 128-144. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36370.

Boban, Branka. "Dalmacija između jugoslavenstva i hrvatstva 1920-1923 godine (u svjetlu dnevnika Novo doba)". U: *Dijalog povjesničara/istoričara* 4, uredili Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 127-145. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2003.

Boban, Ljubo. *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke*, svezak 1. Zagreb: Liber, 1974.

Bošković, Ivan J. *Orjuna: ideologija i književnost*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2006.

Cipek, Tihomir. "Die kroatischen Eliten und die Königsdiktatur in Jugoslawien 1929 – 1934". U: *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919 – 1944*, uredili Erwin Oberländer, Rolf Ahmann, Hans Lemberg i Holm Sundhaussen, 539-575. Paderborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöning, 2001.

Cipek, Tihomir. "Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – *ancien régime*". U: *Dijalog povjesničara/istoričara 2*, uredili Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 291-305. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2000.

Cipek, Tihomir. "Stoljeće diktatura u Hrvatskoj". U: *Hrvatska politika u dvadesetom stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske od 27. do 29. travnja 2004.*, uredio Ljubomir Antić, 283-305. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.

Dimić, Ljubodrag. "Integralno jugoslavenstvo i kultura 1929. – 1931. godine". U: *Dijalog povjesničara/istoričara 3*, uredili Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 333-349. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2001.

Dobrivojević, Ivana. *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929 – 1935*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Dobrivojević, Ivana. "Policija i žandarmerija u doba šestosiječanjskog režima kralja Aleksandra (1929. – 1935.)". *Časopis za savremenu povijest* 38 (2006), br. 1: 99-137. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=150220.

Dobrivojević, Ivana. "Sudstvo i sudije u doba šestojanuarskog režima kralja Aleksandra (1929 – 1935)". *Tokovi istorije. Časopis Instituta za noviju istoriju Srbije* (2005), br. 3-4: 28-53.

Domovina (Split, 1935.).

Država (Split, 1924. – 1929., 1936. – 1939.).

Đurašković, Stevo. "Ideologija Organizacije jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)". *Časopis za savremenu povijest* 43 (2011), br. 1: 225-247. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=100812.

Ekmečić, Milorad. *Osnove građanske diktature u Evropi između dva svjetska rata*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1967.

Ennker, Benno; Hein-Kircher, Heidi. *Der Führer im Europa des 20. Jahrhunderts*. Marburg, 2007.

Glas Primorja (Split, 1939. – 1940.).

Gračanin, Hrvoje. "Povijesni identiteti i politički realiteti: proslava tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva 1925. godine". U: *Hrvati i manjine u Hr-*

vatskoj: *moderna identiteti / Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, uredila Marijana Marinović, 119-138. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014.

Grgić, Stipica. "Neki aspekti poimanja uvrede vladara u vrijeme diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića". *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41 (2009): 347-365. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=75837.

Grgić, Stipica. "Općinske uprave u vrijeme šestosiječanjske diktature". *Časopis za suvremenu povijest* 45 (2013), br. 1: 89-117. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151603.

Horvat, Josip. *Povijest novinstva Hrvatske 1771 – 1939*. Zagreb: Stvarnost, 1962.

Horvat, Josip. *Živjeti u Hrvatskoj 1900 – 1941*. Zagreb: Liber, 1984.

Horvat, Rudolf. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Školska knjiga, 1992. (pre-tisak iz 1942.).

Huzjan, Vladimir. "O primjerima projugoslavenski orijentirane varaždinske gradske uprave prema kralju Aleksandru I. Karađorđeviću". *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 21 (2010): 219-236. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=98313.

Imamović, Mustafa. "Normativna politika šestojanuarske diktature". *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (1991), br. 12: 55-64.

Janjatović, Bosiljka. "Hrvatska 1928. – 1934. godine: vrijeme organiziranih političkih ubojstava". *Povijesni prilozi* 13 (1994), br. 13: 219-244. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=157996.

Janjatović, Bosiljka. "O progonima hrvatskih političara u Zagrebu za vrijeme karađorđevićevske šestojanuarske diktature". *Radovi Zavoda za hrvatsku znanost* 26 (1993): 161-176. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=76922.

Janjatović, Bosiljka. "Uvreda veličanstva: teži zločin u karađorđevskoj krajevini". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti* 30 (1997): 245-256. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=62775.

Jareb, Mario. *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Jelaska Marijan, Zdravka. *Grad i ljudi. Split 1918. – 1941*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.

Jovanović, Nadežda. "Prilog proučavanja odjeka atentata u Narodnoj skupštini 20. juna 1928". *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1970), br. 1: 61-76.

Jugoslavenska riječ (Split, 1935. – 1936.).

Jugoslavenski glas Splita (Split, 1935.).

Kolar-Dimitrijević, Mira; Šimončić-Bobetko, Zdenka. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, svezak 1. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; AGM, 1997-2000.

Krivokapić Jović, Gordana. *Oklop bez viteza. O socijalnim osnovama i organizacionoj strukturi Narodne radikalne stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1918 – 1929*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002.

Krizman, Bogdan. *Vanjska politika jugoslavenske države 1918 – 1941*. Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Kuić, Ivanka. "Novo doba – najvažniji splitski i dalmatinski list između dva rata". *Kulturna baština* 39 (2013): 113-138. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=191887.

Kulundžić, Zvonimir. *Atentat na Stjepana Radića*. Zagreb: Stvarnost, 1967.

Kusiak, Paweł. "Legenda i kult Józefa Piłsudskiego. Jak w Polsce doby integracji europejskiej interpretować postać marszałka?". *Colloquium wydziału nauk humanistycznych i społecznych rocznik* (2010), br. 2: 241-258.

Lee, Stephen J. *European Dictatorship 1918 – 1945*. New York: Routledge, 2008.

Machiedo Mladinić, Norka. "Oskar Tartaglia: od jugoslavenskog nacionalista do žrtve komunističke represije". *Časopis za suvremenu povijest* 35 (2003), br. 3: 903-920. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151589.

Matan, Branko. "Povijest u stihovima – pjesme o drugu Titu i još nekim drugovima". *Gordogan* (2007), br. 11-14 (55-58): 106-377.

Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.

Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije : 1918. – 1991. – 2003.*, 2. dopunjeno izdanje. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.

Matković, Hrvoje. *Studije iz novije hrvatske povijesti*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2004.

Matković, Stjepan. "Šestosiječanjska diktatura u djelima suvremene historiografije". U: *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 8. i 9. siječnja 2009.*, uredili Tomislav Jonjić i Zlatko Matijević, 197-222. Zagreb: Naklada Trpimir; Zajednica udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata grada Zagreba, 2009.

Miljan, Goran. "Karizmatični Poglavlak? Poglavlak i formiranje karizmatičke zajednice – primjena i korisnost Weberova koncepta karizme". *Historijski zbornik LXVI* (2013), br. 1: 121-147. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=197838.

Morović, Hrvoje. *Građa za bibliografiju splitske periodike*. Split, 1968.

Narodni list (Split, 1939. – 1941.).

Nielsen, Christian Axboe. "Policing Yugoslavism: Surveillance, Denunciations, and Ideology during King Alexander's Dictatorship, 1929 – 1934". *East European Politics & Societies* 23 (2009), br. 1: 34-62.

Nova Europa (Zagreb, 1920. – 1941.).

Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

Novo doba (Split, 1918. – 1941.).

Orzoff, Andrea. "The Husbandman: Tomáš Masaryk's Leader Cult in Interwar Czechoslovakia". *Austrian History Yearbook* 39 (2008): 121-137.

Pobeda (Split, 1921. – 1929.).

Pokret jugoslavenskih nacionalista (Split, 1933. – 1934.).

Pribičević, Svetozar. *Diktatura kralja Aleksandra*. Zagreb: Globus, 1990.

Prodan, Fila. *Žalobne pjesme u spomen blagopokojnog viteškog kralja Aleksandra I. ujedinitelja*. Split: Leonova tiskara [1934?].

Prpa, Branka. "Monarhija ili republika – dilema ili manje važno pitanje u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca". U: *Dijalog povjesničara/istoričara* 3, uredili Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 291-301. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2001.

Pučki list (Split, 1930. – 1936.).

Radica, Branislav. *Novi Split: monografija grada Splita od 1918 – 1930*. Split, 1931.

Ramet, Sabrina. *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918. – 2005*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.

Rees, E. A. "Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions". U: *The Leader Cult in Communist Dictatorship*, uredili Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones i E. A. Rees, 3-28. Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Sloboda (Split, 1934.).

Službeni glasnik (Split, 1923. – 1941.).

Stipčević-Despotović, Anđelka. "Grga Budislav Angjelinović". U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 1, 166. Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1983.

Stojkov, Todor. *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature: 1929 – 1935*. Beograd: Prosveta, 1969.

Šarac, Nedim. *Uspostavljanje šestojanuarskog režima 1929. godine s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Svjetlost, 1975.

Šimončić-Bobetko, Zdenka. "Agrarno pitanje u Dalmaciji između dva rata (1918 – 1941)". *Povijesni prilozi* 8 (1989), br. 8: 91-141. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=158273.

Vihor (Split, 1937. – 1941.).

- Weber, Max. *Privreda i društvo*, svezak 1. Beograd: Prosveta, 1976.
- Weber, Max. *Sociologija religije*. Zagreb: KruZak, 2000.
- Weber, Max. *Vlast i politika*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013.
- Willner, Ann Ruth. *The Spellbinders. Charismatic Political Leadership*. New Haven: Yale University Press, 1985.
- Zastava* (Split, 1931.).
- Zov s Jadrana* (Split, 1932. – 1940.).

SUMMARY

„PERSONALITY CULT“ OF KING ALEXANDER I. KARADJORDJEVIC
IN THE SPLIT (NATIONALIST) NEWSPAPERS BETWEEN THE TWO
WORLD WARS

The first Yugoslav state was marked by Alexander I. Karađordjevic, by whose proclamation it was also created in 1918. Through the strict laws, including the newspaper articles, his personality was sacrosanct. On the theoretical background of Max Weber, E. A. Rees and A. R. Willner, the paper shows how the Split interwar nationalist newspapers, as well as some non-nationalist such as *The Official Gazette*, tried during the interwar period to create Alexander's „personality cult“ by attributing his exceptional qualities, calling him, among other things, a legendary knight, a hero, the Liberator Knight, Symbol of the Nation and the Father of the Nation. In the parliamentary period the lead was taken by the radical *State* and the *Orjuna Victory*, and a short visit by the king and his family to Split in the second half of 1925, only intensified those efforts.

The king's introduction of the personal dictatorship in 1929, a common form of government in the European interwar history, which had resulted from the assassination of Stjepan Radic in the National Assembly in mid-1928, brought to joining of the newly established nationalist newspapers in the creation of the „personality cult“, some of which were especially prominent like *Folk's Paper*, *The Flag* and *The Call from the Adriatic*. Alexander's death in the assassination in Marseille in 1934 was the culmination of the „personality cult“. Along with the title of the creator and the saviour of the state by introducing the dictatorship and using the religious motives, Alexander was also added the title of the martyr, thus he was called the Anointed from God, the Yugoslav Christ and the Messiah of all Yugoslavs. Each year his death was solemnly marked, and until the Second World War the nationalist newspapers had been highlighting that the king's spirit and his most important work – the state would continue to live in his successor Peter II. Karađordjevic.

Key words: personality cult; Split, newspapers; Alexander I. Karađordjevic